

Hrvatska usmena književnost kroz povijesna razdoblja

Baraba, Jelena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:868084>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Jelena Baraba

**Hrvatska usmena književnost kroz povijesna
razdoblja
Završni rad**

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Hrvatska usmena književnost kroz povijesna razdoblja

Završni rad

Student/ica:

Jelena Baraba

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Denis Vekić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Jelena Baraba** ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Hrvatska usmena književnost kroz povijesna razdoblja** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 11. svibnja 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	7
2. PREGLED PROUČAVANJA POVIJESTI HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI.....	9
2.1. SREDNJI VIJEK.....	14
2.2. RENESANSA I BAROK.....	21
2.3. PROSVJETITELJSTVO.....	24
2.4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD.....	29
2.5. ODJECI HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI DO SUVREMENOSTI.....	32
3. ZAKLJUČAK.....	37
4. LITERATURA.....	40

HRVATSKA USMENA KNJIŽEVNOST KROZ POVIJESNA RAZDOBLJA

Sažetak

Pojavnost hrvatske usmene književnosti tumači se od davnina. Javljanjem pojedinca, koji odluči prenijeti određeni sadržaj nekom drugom govorniku, odnosno slušatelju, javlja se i usmena književnost. Usko povezana usmenoj književnosti jest pisana književnost. Ostavljajući trag na papiru ili nekom drugom materijalu stvarala se upravo takva književnost. Koliko god su povezane jedna s drugom, toliko su i kontrarne. Povjesničari književnosti koji su se istakli proučavanjem usmene i pisane književnosti su Mihovil Kombol, Slobodan Prosperov Novak, Branko Vodnik, Antun Barac, Marin Franičević, Miroslav Šicel, Milorad Medini, ali i brojni drugi. Ljetopis popa Dukljanina smatra se najstarijim sačuvanim povijesnim dokumentom u Hrvatskoj, ali i u Srbiji. Najstariji zapisani hrvatski distih je *O Jelo, vita Jelo, // na hod' sama na vodu*. Najstariji, do sada, zapaženi tekst o dualističkom stvaranju životinja jest *Priča iz Petrisova zbornika*. Od nje je jedino starija starofrancuska priča iz *Romana o Renartu* iz oko 1200. godine. Nakon razdoblja srednjovjekovlja koje obiluje podacima usmenoknjiževnog izričaja slijedi renesansno razdoblje koje nudi niz književnika i njihovih djela u kojima su svjesno implementirani motivi i elementi usmene književnosti kao sastavni dijelovi pisanog književnog teksta. Pojavnost usmenoknjiževne tradicije kroz 18. stoljeće još uvijek se smatra nedovoljno istraženom i nepoznatom za današnjicu. Sigurnim se vodi jedino podatak o velikom i učestalom korištenju usmene književnosti u cijeloj Hrvatskoj kroz to razdoblje, posebice u obliku epskih junačkih i povijesnih pjesama. Pojam novije hrvatske književnosti obuhvaća period predilirskog razdoblja, cijeli period samog ilirskog pokreta, kao i period nakon njega, pa sve do danas. Uoči samog ilirskog pokreta, hrvatska usmena književnost dostiže svoj vrhunac stvaralaštva. Hrvatska usmena književnost nije zaobišla ni staze suvremene hrvatske književnosti počevši od romantizma, preko moderne do suvremenosti. Razlog tomu je činjenica da suvremeni autori često posežu za usmenoknjiževnim elementima, želeći time dodatno obogatiti svoje stvaralaštvo. Pojedini autori, kao što su Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor i Dinko Šimunović potvrđuju nam te tvrdnje.

Ključne riječi: usmena književnost, pisana književnost, povjesničari, distih, srednji vijek, prosvjetiteljstvo, novija književnost

CROATIAN ORAL LITERATURE THROUGH HISTORICAL PERIODS

Summary

The emergence of Croatian oral literature has been interpreted since ancient times. Oral literature also occurs when an individual, who decides to convey a certain content to another speaker or listener, appears. Closely related to oral literature is written literature. By leaving a mark on paper or some other material, exactly such literature was created. As much as they are related to each other, they are also contrasting. Literary historians who distinguished themselves by studying oral and written literature are Mihovil Kombol, Slobodan Prosperov Novak, Branko Vodnik, Antun Barac, Marin Franičević, Miroslav Šicel, Milorad Medini and many others. The Chronicle of Pope Dukljanin is considered the oldest preserved historical document in Croatia, but also in Serbia. The oldest recorded Croatian couplet is *O Jelo, vita Jelo//na hod' sama na vodu*. The oldest, so far, noted text on the dualistic creation of animals is the Story from Petris' collection. Only the Old French story from Romano about Renart from around 1200 is older than it. The period of the Middle Ages, which is rich in data on oral literary expression, is followed by the Renaissance period, which offers a series of writers and their acts in which motives and elements of oral literature are consciously implemented as integral parts of the written literary text. The emergence of the oral literary tradition throughout the 18th century is still considered insufficiently researched and unknown till today. The only reliable information is the large and frequent use of oral literature throughout Croatia during that period, especially in the form of epic, heroic and historical poems. The term recent Croatian literature includes the period of the preillyric period, the entire period of the Illyrian movement itself, as well as the period after it, up to the present day. On the eve of the Illyrian movement itself, Croatian oral literature reaches its creative peak. Croatian oral literature has not bypassed the paths of contemporary Croatian literature, starting from romanticism, through modernity to contemporary times. The reason for this is the fact that contemporary authors often reach for oral literary elements, wanting to further enrich their creativity. Some authors, such as Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor and Dinko Šimunović confirm these claims.

Keywords: oral literature, written literature, historians, distich, Middle Ages, enlightenment, newer literature

1. UVOD

Hrvatska usmena književnost prisutna je u hrvatskom narodu od davnina i u sebi pohranjuje veliko književno i kulturno blago. Drugim riječima, hrvatska usmena književnost postoji od onog trenutka kada je jedan pojedinac odlučio tadašnjim hrvatskim govorom oblikovati neke sadržaje i može se definirati kao vrsta verbalnog prenošenja sadržaja umjetničke vrijednosti. Kada pojedinac osjeti da bi odabrani sadržaj bilo poželjno zapamtiti i prenositi dalje, na sljedeće generacije, on se koristi različitim načinima, primjerice govorom, plesom, pjevanjem, figurama i slično, te ih prenosi drugim sunarodnjacima, recipientima. Svaki pojedinac ima pravo unijeti novinu u usmenu književnost i dodatno je obogatiti sadržajem, naravno o recipientima ovisi hoće li se pojedini usmenoknjiževni iskaz afirmirati u zajednici ili će ostati zaboravljen. Naravno, to ovisi i o vrijednosti umjetničkog izričaja pojedinca, a čiji usmenoknjiževni sadržaj biva prihvaćen u zajednici. Zahvaljujući cjelokupnoj hrvatskoj usmenoj književnosti, suvremena teorija i povijest hrvatske usmene književnosti ima veliki pregled u prošlost naše književnosti. Naime, svaki tekst u usmenoj književnosti vrijedi i postojan je, sve dok ga narod treba i dok ga prenosi. Također, ne postoji ni jedan hrvatski spisatelj koji se nije, pa makar i nesvjesno, dotaknuo usmenoknjiževne baštine hrvatske književnosti. Vremenom se javlja i pisana hrvatska književnost. Naime, kako su se neki tekstovi prenosili samo usmeno, „s koljena na koljeno“, tako su se prenosili i tekstovi koji su ostavili svoj trag na papiru. Zanimljivo je da je veliki dio hrvatske usmene književnosti sačuvan u formi pisanog teksta u rukopisnim zbirkama, antologijama i monografijama, a forma usmenoknjiževnog prijenosa je usmenost. Time se javljala i suodnos između usmene i pisane književnosti. Interes oko proučavanja književnosti hrvatske baštine javlja se od davnina, ali sa velikim intezitetom proučavanje se odvija od druge polovice 19. stoljeća, pa sve do danas. Najstariji zapisi ponekad su nastajali samo usputno, često uklopljeni uz neke usputne spise. Tako je, primjerice, nastao najstariji zapisani hrvatski usmenoknjiževni distih *O Jelo, vita Jelo, // na hod' sama na vodu* zapisan 1462. godine uz jedan sudbeni spis, koji pripada dubrovačkoj vlastelinskoj obitelji Gučetić. Vezano s tim, javlja se i prva zapisana hrvatska pjesma Franje Minucija iz 1484. *Još poidoh/ravnim poljom // susrite me/devojka*, stihovi su te pjesme, koja je zapisana na izvanjskom rubu oporuke Trana, uglednog zadarskog građanina. Nadalje, prvom bugaršćicom

smatra se ona napisana od strane moliških Hrvata iz 1497. godine. Između ostalog, valjalo bi istaknuti i Jurja Šižgorića i njegovo djelovanje u srednjovjekovnom razdoblju. On u svom djelu *De situ Illyriae et civitate Sibenici* iz 1497. godine uključuje razne naricaljke, svadbene popijevke, kao i ljubavne, te pjesme uz rad i mnoge druge.

Nadalje, veću sreću imali su zapisi iz 16. stoljeća, odnosno zapisi iz razdoblja hrvatske književne renesanse. U tom razdoblju javlja se *Zbornik Nikše Ranjine* iz 1507. godine. Među svim pjesmama, javlja se i šest pjesama za koje se smatra da su ispjevane „na narodnu“, odnosno pripadaju dijelu usmene književnosti. Kod Marina Držića se, također, javljaju pjesme „pjevane na narodnu“. Točnije, kod njega se nalazi desetak takvih pjesama, ali i mnogo veći broj usmenih poslovice. Nadalje, od iznimne važnosti je Hektorović i njegovi zapisi dviju bugarščica, triju počasnica i jedne balade. Sve je to uključio u svoje *Ribanje i ribarsko prigovaranje* iz 1568. godine. Hektorović se, dakle, vodi čvrstom formom, pažljivim leksičkim izborom i uzornom zapisivačkom praksom. Sljedeće bitnije djelovanje jest djelovanje Petra Zoranića. On, naime, u svom djelu *Planine* iz 1569. godine, između mnogih drugih informacija vezanih za izvođenje usmene književnosti zapisuje prvi stih pjesme *Oj ti divojko šegljiva*. I ta pjesma kasnije biva zabilježena u drugim dokumentima kao jedna od najcjelovitijih lirskih ostvarenja u razdoblju renesanse. Ističe se svojim formalnim skladom i izražajnom snagom, te naglašava slobodu i životni hedonizam.

Sve do 18. stoljeća zapisuju se, ali u malim količinama, epske pjesme. Za hrvatsku se usmenu književnost, općenito, može reći kako se podjednako ostvaruje u svim vrstama i u svim sredinama hrvatskog kraja, a 18. stoljeće često se zove i zlatno doba hrvatske usmene književnosti. *Erlangenski rukopis* djelo je nepoznatog Nijemca. Zapisano je na području zapadne Slavonije, vjerojatno oko Požege, a datira iz oko 1720. godine. U svom sastavu sadrži 217 pjesama, kroz koje provlači motive kao što su ljubavni, obiteljski, viteški, ali i mnogi drugi motivi. U tom rukopisu javljaju se pjesme pisane i na štokavštini, i na čakavštini, ali i kajkavštini. Nadalje, koristeći se temeljima narodne pjesme, pojedini pjesnici stvaraju vlastiti stil. Kao primjer takvih pisaca, može se navesti Andrija Kačić Miošić, koji nudi prave zapise narodnih pjesama, primjerice u *Razgovoru ugodnom*, ili pak u *Satiru* gdje Matija Antun Relković, bilježi stih *Vino piju dva Jakšića mlada*. Vremenom, do vrhunca svoje slave dolazi i Matija Petar Katančić koji u zbirci *Fructus autumnales*, u dijelu *Popivke narodne i proste*, donosi brojne zapise hrvatske usmene lirike. Otprilike u isto vrijeme javljaju se i *Požeški rukopisi*. Oni sadrže brojne lirske pjesme raznovrsne tematike. Pjesma poput *Spava Janko pod jablankom* biva u opticaju i dan danas u posebnim

kulturnoumjetničkim prigodama. Vremenom se javlja sve intenzivniji međunarodni interes za hrvatsku usmenu, tada zvanu „narodnu“ književnost. *Asanaginica* je osobito potaknula takvo međunarodno zanimanje. Zasluga te pjesme prepisuje se opatu Albertu Fortisu, koji ju je objavio u djelu *Viaggio in Dalmazia* 1774. godine. Nadalje, Ivan Lovrić ističe se svojim djelovanjem i stvaranjem izvrsnog djela *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice* iz 1776. godine. Kroz to djelo iznosi mnogobrojne primjere običaja i obreda, kao i legendi i predaja, priča i narodnih pjesama. Razdoblje romantizma i književnosti u tom razdoblju obilježeno je prožimanjem svega onoga što je nastajalo iz narodnog prepjevanja.

Za književnost devetnaestog stoljeća poznato je kako djeluje u svom prirodnom ambijentu i kako zadovoljava potrebe svojih korisnika. Početkom dvadesetog stoljeća, uglavnom, se ne mijenja ništa na području usmene književnosti. Ona je i dalje postojala, stvarala se i nadopunjavala. Može se zaključiti kako usmena književnost traje i danas, iako vrlo izmijenjena. Ali, kao književni fenomen ostaje nepromijenjena, odnosno nimalo se ne troši. Točnije, zanimanje za samu usmenu književnost još je i pojačano. Time je zaključno kako se usmena književnost uspješno razlila po svim vrstama i razdobljima hrvatske književnosti.

2. PREGLED PROUČAVANJA POVIJESTI HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI

Usmena književnost se kroz povijest različito nazivala. Nosila je imena *tradicijske* književnosti, *anonimne*, *folklorne*, te *pučke* i *seljačke* književnosti. (Usp. Sunara, 2021: 448). Može se reći kako je ona zapravo tradicija i preteča onoj drugoj, pisanoj književnosti. Jasno je da se usmena književnost tvori i prenosi govorom i slušanjem, kao i komunikacijskim znakovima, dok se pisana književnost ostvaruje pomoću različitih materijala i medija, primjerice papira, na kojem ostavlja svoj trag. Usmena i pisana književnost razlikuju se stoga i po mediju prijenosa i zbog toga se afirmacija usmene književnosti u povijesti nacionalnih književnosti odvijala kroz duže književnoteorijsko i književnopovijesno razdoblje. Naime, autori povijesti književnosti na različite načine pristupaju književnosti usmene predaje. Povjesničari književnosti, kao što su Mihovil Kombol, Slobodan Prosperov Novak, Branko Vodnik i drugi, bave se opisivanjem usmene i pisane

književnosti kroz samu povijest. Drugim riječima, oni su se usmene književnosti dotaknuli samo u kontekstu njene poveznice sa pisanom književnošću.

Među prvima koji spada u tu skupinu jest Branko Vodnik. On je napisao nekoliko knjiga na temu povijesti hrvatske književnosti. Prva knjiga iz *Povijesti hrvatske književnosti* seže od razdoblja humanizma, pa sve do kraja 18. stoljeća, te u nju ne uvrštava narodnu, tradicionalnu književnost. Tu književnost svrstava u drugoj knjizi *Povijesti hrvatske književnosti*, jer ona u 19. stoljeću dostiže maksimum i seže do vlastitog vrhunca. Naime, tvrdi se kako Vodnik „primjećuje i kako postoje valjani razlozi da bude uvrštena uz srednjovjekovnu književnost jer ih vežu „jake veze i neka bitna obilježja“, a i postojanjem je „starija od umjetne svjetovne, dubrovačko- dalmatinske knjige“, no zbog spomenutih razloga odlučio se za 19. stoljeće.“ (Sunara, 2021: 465). Osim toga, Vodnik piše o Šižgoriću i njegovom djelu *De situ Illyriae et civitate Sibenici*, te poseban naglasak stavlja na poglavlje o običajima samog naroda grada Šibenika. Vodnik ističe i utjecaj ženske poezije, koju primjećuje prvenstveno kod dubrovačkih pjesnika, primjerice Džore Držića. Branko Vodnik se, nadalje, bavi činjenicama o utjecaju Lucićeve drame na usmenu liriku. Kao primjer toga ističe romance o robinji iz Makarske i Istre. Za Hektorovića tvrdi kako je prvi ostavio trag o bugaršćicama, te da iza sebe ostavlja i jednu žensku narodnu pjesmu, kao i počasnicu. Kod Zoranića, Vodnik otkriva elemente narodne književnosti, i to u pjesmama koje pjevaju o pastirima koji svoje odabranice zovu vilama, a ne gospojama. (Sunara, 2021: 466) Nadalje, u svojim knjigama o povijesti književnosti, Vodnik spominje i Barakovića, za kojeg ističe kako je u *Vili Slovinki* uključio i bugaršćicu o majci Margariti. Između ostalog, Vodnik u svom djelu daje na važnosti i samom Nikoli Krajačeviću, za kojeg tvrdi da je pjesnik duhovnih pjesama, koje su pisane s ciljem ukidanja narodnih. Najviše prostora daje upravo Kačiću, za kojeg tvrdi kako „i kada je pod utjecajem narodne pjesme uvijek ističe svoje izvore i istraživanje kako bi potvrdio istinitost onoga što piše.“ (Sunara, 2021: 466). Vodnik pri kraju uključuje i autore Reljkovića i Katančića. Za Reljkovića ističe kako prosvjetiteljske ideje uključuje kroz pjesme narodnog deseterca, a za Katančića ističe kako objavljuje imitacije svojih narodnih pjesama. Svakako, Vodnikovo implementiranje usmene književnosti u povijest hrvatske književnosti prestaje s renesansom te ostavlja još mnogo prostora za ostatak pojavnosti usmene književnosti u povijesti hrvatske književnosti.

Sljedeći povjesničar književnosti koji predstavlja interferenciju usmene i pisane književnosti je Mihovil Kombol. Naime, on u svom djelu *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*

piše nešto više o različitim književnicima, kao što su Hektorović, Baraković, Krajačević, Kačić Miošić, Reljković, i mnogi drugi. No, Kombol „narodnoj pjesmi posvetio je više prostora u poglavlju o Andriji Kačiću Miošiću jer je njegovo djelo neraskidivo povezano s njom.“ (Sunara, 2021: 467).

Nadalje, Antun Barac u svojoj prvoj knjizi *Hrvatske književnosti*, u kojoj govori o književnosti ilirizma, predstavlja romantičarima koji proučavaju narodne priče. Ističe i pojavljivanje usmenih, narodnih pjesama u *Danici* 1836. godine. „U drugoj knjizi o književnosti pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća Barac skreće pažnju na Vraza koji je kao glavni zadatak hrvatske književnosti istaknuo da po duhu mora biti narodna, a to se moglo postići ugledanjem u narodnu poeziju, stoga je slavio pisce koji su se nadahnjivali narodnom poezijom.“ (Sunara, 2021: 467). Vraz je time automatski utjecao na hrvatske književnike iza 1849. godine, jer su oni time preusmjerili pažnju na prikupljanje narodnih umotvorina. Kao i drugi povjesničari književnosti, elemente usmenog pjesništva renesanse Barac uočava kod raznih književnika, a neki od njih su Juraj Šižgorić, Šiško Menčetić, Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Petar Zoranić, i mnogi drugi. Sljedeći predstavnik u proučavanju povijesti hrvatske književnosti je Marin Franičević. Određeni broj narodnih pjesama pronalazi u Ranjininu zborniku. Franičević u svojoj knjizi *Povijest hrvatske renesansne književnosti* ističe kako je utjecaj narodne pjesme široko rasprostranjen, te se provlači od renesanse, pa sve do 19. stoljeća. Nadalje, Franičević ističe Šižgorića na temelju njegovog odnosa sa narodnom poezijom. Ističe njegov prikaz samog šibenskog kraja i njegovih običaja. Uz Šiška Menčetića ističe pjesme napisane u petnaestercu, koje upućuju na stih bugarščica, kao i utjecaj narodne pjesme. (Usp. Sunara, 2021: 469). Uz Džoru Držića naglašava i njegov dodir s narodnom, usmenom lirskom pjesmom. Vodi se podatkom o njegovom *kanconijeru* u kojemu su pjesme ispunjene duhom i izrazom narodne poezije. Ne izostavlja ni detalje o Zoranićevim *Planinama*, u kojima, također, uočava elemente narodne poezije. Naime, u Zoranićevom književnom stvaralaštvu posebnu ulogu imaju narodne poslovice.

„Zoranićeve *Planine* tako možemo okarakterizirati kao stanište svih tih davno zaboravljenih narodnih mudrosti, a zahvaljujući baš ovom zadarskom pjesniku i mi danas, ali i oni ljubitelji književnosti koji će tek doći, možemo uživati ljepoti ovih narodnih ostvarenja.“ (Mijić, 2015: 65)

Osim Frančevića, i Jelčić, u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti*, spominje Šižgorića, i to kao prvog autora u svom osvrtu. Odmah za njim, piše i o Luciću i njegovoj *Robinji*, za koju Jelčić

tvrdi da joj je poticaj u temeljima usmenog pjesništva. Također, piše i o Hektoroviću, za čije djelo tvrdi da postoji veza usmenog i umjetničkog pjesničkog stvaralaštva. Jelčić za Barakovićevu bugaršćicu ne može ustvrditi je li riječ o narodnoj pjesmi, ili pjesmi koju je Baraković preradio. „U 18. stoljeću kod Grabovca i Kačića Miošića primjećuje naglašen utjecaj usmenog pjesništva, a na početku 19. stoljeća pažnju svraća na poziv biskupa Vrhovca za sakupljanje hrvatskog usmenog književnog blaga.“ (Sunara, 2021: 471).

Slobodan Prosperov Novak se u svojoj prvoj knjizi *Povijesti hrvatske književnosti osvrće na tekst Ljetopis popa Dukljanina*. Njega smatra jednim od najvažnijih sakupljača usmene građe. Novak upućuje na paralelnu komunikaciju između pisanih i usmenih tekstova srednjeg vijeka. Kao i kod drugih književnih istraživača, tako i kod Novaka, Juraj Šižgorić i njegovo djelo imaju posebno mjesto. Prosperov Novak govori nešto više o bugaršćicama i njihovom podrijetlu. Također, Prosperov Novak nudi tvrdnje o pojavnosti bugaršćica u Dalmaciji zbog utjecaja turske sile. Jedno cijelo poglavlje poklanja pripovijedanju o proljetnim običajima. Govori i o izborima majskih kraljica, ladarskim ophodima, jurjevskim svečanostima i o mnogočemu drugome. (Usp. Sunara, 2021: 472). U drugoj knjizi nešto više govori o petrarkistima, primjerice Hektoroviću, Držiću, Zoraniću, Karnarutiću, Benetoviću i drugima. „Nije zaobišao ni *Erlangenski rukopis* pa piše o njegovu mjestu nastanka, sastavljaču, motivsko- tematskim odrednicama zapisanih pjesama i utjecaju koji je on imao na predromantički interes za folklor.“ (Sunara, 2021: 472). Prosperov Novak, između ostalog, ističe tvrdnje kako je Ignjat Đurđević dobro poznao ritmove „pučkih popijevki“.

Kao autori koji nisu pretjerano posvećivali pozornost usmenoj književnosti, već su usputno reagirali na istu, su Miroslav Šicel i Milorad Medini. (Sunara, 2021.) Medini, kao i većina povjesničara hrvatske književnosti, govori nešto više o šibenskim običajima. Za Hektorovića i Lucića, Medini ističe kako su oni samo ljubitelji narodne književnosti. Prve dalmatinske pjesme obrađuje kao nastavljачke pjesme na narodnu književnost. Nadalje, Medini u svom djelu *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku* ističe kako su Hektorović, Baraković i Lucić svojim djelovanjem unosili elemente iz narodne književnosti. Osim njega, Miroslav Šicel u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti* vrlo malo govori o usmenoj književnosti i njenom utjecaju. Šicel se, također, bavi podatkom koji tvrdi da je Vojnović stvarao svoje dramske pokušaje na temelju tema narodne poezije. Primjer tih tvrdnji navodi djela *Smrt majke Jugovića* i *Lazarevo vaskrsenje*. Također, mišljenja je da su na Ivanu Brlić-Mažuranić utjecale slavenska mitologija i

narodna legenda. Za primjer takvog utjecaja navodi njeno djelo *Priče iz davnina*. Između ostalog, navodi i autore, poput Galovića i Benešića, Tresića Pavića i druge, za koje tvrdi da su se također koristili temeljima narodne poezije.

Navedenim činjenicama valjalo bi dodati i zaključak kako su navedeni autori pred sebe postavili različite ciljeve kojima su težili. Svima je već poznato kako je usmena književnost jedan od korijena iz kojeg se rađa i pisana književnost. Kroz povijest, odnos im se mijenjao, ali se književnosti nikada nisu razdvajale. Postoji nekoliko skupina pisanja o narodnoj književnosti, iz razloga što svi autori nisu podjednako posvećivali pažnju istoj. Dok su se neki u potpunosti posvetili proučavanju usmenoj književnosti, neki su se osvrnuli na nju u kratkim crtama. I iako se nisu svi podjednako posvetili usmenoj književnosti, činjenica je „kako nijedan autor nije u potpunosti zaobišao usmenu književnost pri pisanju povijesti hrvatske književnosti“ (Sunara, 2021: 475), te se to smatra kao „svjedočanstvo o njezinoj važnosti i utjecaju na razvoj hrvatske pisane književnosti.“ (Sunara, 2021: 475).

Suodnos između usmene i pisane književnosti pratio je veliki broj književnika. Često su se znali pitati o načinima povezivanja tih dviju književnosti u prošlosti i sadašnjosti. „Kada se piše povijest jedne književnosti u kojoj su se, kao u hrvatskoj književnosti, u mnogim njezinim razdobljima pojave iz usmene književnosti istaknuto očitovale i bile prisutne u pisanoj umjetničkoj a i ne samo umjetničkoj literaturi, posve je sigurno da povijest te književnosti treba da svestrano osvjetli važnije momente tih odnosa – s gledišta pisane književnosti.“ (Stulli, 1971: 7).

Postavlja se pitanje može li se usmena književnost ugraditi u samu povijest književnosti, i može li s tog aspekta obuhvatiti specifičnost po kojoj se razlikuje od pisane književnosti. U ovakvim situacijama očekujemo uglavnom negativan odgovor. Iako usmena književnost ima svoje specifičnosti, s pisanom književnosti je u velikoj poveznici, i zajednička im je osnovna književna funkcija. Kao razliku između pisane i usmene književnosti, može se navesti činjenicu da je pisano djelo objektivirano i da se čuva u netaknutom izdanju, a usmeno djelo se realizira i prenosi jedino na način da ga kazivač sam prenosi dalje slušateljima. Prenoseći tako usmeno, svaki novi kazivač stvara vlastitu interpretaciju prenošenoga. Nadalje, i pisana i usmena književnost pripadaju području jezičnih umjetnina. Usmenjoj i pisanoj književnosti zajednički način uporabe jezika. Ali, i tu postoji razlika. Naime, „dok piscu književnog djela, prema Katičiću, >>nikakva izvanjska situacija ne određuje što je potrebno reći a što je suvišno<< (bar ne neposredno u trenutku pisanja),

dotle je jezik usmene književnosti ovisan o načinu njezina priopćavanja i o izvanknjiževnim funkcijama.“ (Stulli, 1971: 11).

S obzirom na to da svaka od dviju književnosti posjeduje i neke vlastite elemente, različite od druge, postavlja se granica među istima. Razlika se stvarala na temelju različitih motiva, sižea, tema i pojedinim obilježja samih djela. Također, stavlja se crta između anonimnosti usmenih djela i djela sa vlastitim poznatim autorima. Ključna granična crta upravo je ona koja se javlja između načina postojanja, odnosno funkcioniranja usmene i pisane književnosti. Zaključno se može istaknuti kako je usmena književnost ona koja nastaje neposredno, direktno, odnosno izravno i individualno, dok pisana, iako može biti individualna, nastaje često vremenom, razmišljanjem i ciljanim stvaranjem. Stoga se različita pojavnost pozornosti prema usmenoj književnosti u povijestima pisane književnosti može sagledavati u činjenici da je u prijelazu iz usmene u pisanu književnost kroz povijest, usmena književnost gubila značaj i produktivnu moć da se natječe s pisanom. Kako bi se stekao detaljniji uvid u pojavnost hrvatske usmene književnosti potrebno je ponuditi opći pregled bilježenja usmene književnosti kroz književnopovijesna razdoblja.

2.1. SREDNJI VIJEK

Povijesni dokumenti mnogih naroda, pa tako i hrvatski, donose informacije i kronike koje u sebi nose oblike usmene predaje koje se često tvore u obliku priča. U njima je, gotovo nemoguće, razlučiti što pripada nekadašnjim zbivanjima, primjerice, što pripada literarnoj, a što usmenoj tradiciji.

„Bizantski car Konstantin Porfirogenet (10. st.) u djelu *De administrando imperio* zabilježio je predaju, (...) o tome kako su >>Hrvati došli u svoju današnju domovinu pod vodstvom petorice braće (Klukas, Lovelos, Kosences, Muhlo i Hrovatos) i dviju sestara (Tuga i Vuga) iz Velike ili Bijele Hrvatske, koja se nalazi iza Karpata<< (što se ovdje navodi prema *Historiji naroda Jugoslavije*, I, Zagreb 1953).“ (Stulli, 1971: 70).

Javljuju se mnogobrojne predaje o naseljavanju zemalja, koje su se podjednako ukorijenile, kako u usmenu, tako i u pisanu tradiciju. Predaja o dolasku Hrvata najstarija je zapisana predaja kod Hrvata i svjedoči o usmenoknjiževnom izričaju koji se prenosi u fazi bezpismenosti (Kekez, 1988)

Nadalje, u povijesnim spisima nailazi se i na poznati *Ljetopis popa Dukljanina*. Zabilježena je informacija da je ovaj ljetopis napisao nepoznati katolički svećenik u 12. stoljeću, u Baru. Na splitskom se području javlja u 14. stoljeću, uz značajne nadopune, te je preveden s latinskog na hrvatski. *Ljetopis popa Dukljanina* smatra se najstarijim sačuvanim povijesnim dokumentom i u Hrvatskoj, ali i u Srbiji. Dakle, spis se uključuje i u hrvatsku književnost, ali i književnost drugih jugoslavenskih naroda, „taj se *Ljetopis*, dakle, u stručnoj literaturi ne promatra samo kao povijesni spis niti samo kao književni tekst nego i kao svjedočanstvo o najstarijim tragovima naše usmene književnosti.“ (Stulli, 1971: 70).

Vatroslav Jagić nudi objašnjenje i svoju viziju *Ljetopisa popa Dukljanina*. Naime, Jagić u svojoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* iznosi tvrdnje kako je *Ljetopis* zapravo nekakva vrsta pokušaja nekog redovnika, odnosno *popa* „da bi iz pjevanja našega naroda o junačkih banovih, knezovih i vojvodah sastavio spomenik književni u formi ljetopisa.“ (Stulli, 1971: 71). Sam početak *Ljetopisa* nudi informaciju kako je autor spisa mnogo informacija prikupio od kazivača. Nikola Banašević, pak, odriče usmene izvore samom *Ljetopisu*. On pripisuje ljetopiščevo pozivanje na pričanje staraca književnoj maniri. Podosta motiva podudara se i u srednjovjekovnoj književnosti, ali i u usmenim pričanjima, ili pjesmama iz kasnijih razdoblja. „Kada pop Dukljanin priča da su Slaveni svoj grad >>zvali Dubrovnik, što znači 'šumovit' ili 'šumski', jer su došli iz šume (*dubrave*), kad su ga gradili<<, onda je pred nama usmena predaja o postanku naselja, izvedena pučkim etimološkim tumačenjem imena, kakve predaje i do danas slušamo u usmenom pričanju.“ (Stulli, 1971: 71). Jedan od središnjih tekstova Dukljaninova *Ljetopisa* jest upravo onaj o blaženom kralju Vladimiru. Tekst govori o ljubavi mladoga kralja Vladimira s Kosarom, kćerkom bugarskog kralja, koji je Vladimira i bacio u tamnicu. Ova priča, prema nekima, preuzeta je iz *žive tradicije*, prema nekima prepričana je prema svetačkoj hagiografiji, a neki je povezuju s viteškim pričama. Legenda o Vladimiru i Kosari prožeta je i elementima uraslim i u folklornu književnost.

„Bez obzira na to da li je ona istinita, ili je smišljena u povijesnoj kronici, ili je preuzeta iz prethodne književne tradicije, ili neposredno iz usmenoga pričanja - uobličila u nas književno već u davnom Dukljaninovu *Ljetopisu*, okolnost je po kojoj to djelo može nama biti životno i svježe; njome se osvjetljuju na osobit način i slična novija pričanja: pokazuje se kako priče mogu izvirati iz realnosti i biti ujedno potaknute uzorcima iz davne tradicije, dok u drugom ruku, zgrade iz života utječu na odražavanje takvih tradicijskih uzoraka.“ (Stulli, 1971: 73).

Stoga je važno uočiti kako srednjovjekovni povijesni dokument u obliku kronike koristi upravo formu usmene predaje i legende kao osnovu za pojedine svoje dijelove. Osim toga, i sam autor navodi kako je mnoge podatke dobio od starijih članova zajednice koji su mu sve pričali u formi usmenoknjiževnog iskaza i memorata.

Hrvati, dolaskom u svoju današnju domovinu, donose dio svojih običaja, ali i prihvaćaju i one ustaljene na ovom području. Iako nema točnog popisa stečevine iz pradomovine, to se djelomično može naći u svim tekstovima koji obrađuju taj dio kulturnih dobara. Na te sitne i nepovezane pradomovinske elemente upućuju i razne navike i običaji, zabilježeni u ranoj starohrvatskoj povijesti. Zapisom koje donosi benediktinac Gottschalk potvrđuje se pretpostavka da su Hrvati iz pradomovine, prilikom odseljenja sa sobom donijeli vjerovanja koja su se afirmirala u novoj domovini. „Tako je benediktinac Gottschalk, boraveći na Trpimirovu dvoru, zapazio neke ratničke običaje koji su sigurno bili pradomovinske provenijencije.“ (Botica, 2013: 57). Naime, tvrdi se da su Hrvati u bitke vodili konje, što se povezuje sa sveslavenskim mitskim da „bog >>Svetovid ratuje protiv neprijatelja jašući na svom konju (bijeke boje).“ (Botica, 2013: 57). Po predaji, konjski hod puno je odavao o završnici bitke. Naime, konjski veseli hod označavao je ratnu pobjedu, a zastajkivanje je predstavljalo poraz. Gottschalk je to potvrđivao primjerima takvog ponašanja konja u jednom bojnom pohodu. Zaključno je kako „iz ranijeg razdoblja, do pronalaska tiska (ili, preciznije, od Marulićeva vremena!), zasigurno su važna i materijalna kulturna dobra, ali i brojni oblici zapisane nematerijalne kulturne baštine što su ih u svojim djelima ostavili značajni ljudi kao što su Gottschalk, Konstantin Porfirogenet, utemeljitelj biskupija i feudalnih obitelji, Herman Dalmatin, Toma Arhiđakon, Augustin Kažotić, Ivan Stojković, značajni hrvatski glagoljaši, poznati hrvatski latinisti, a nezaobilazna je i korespondencija hrvatskih vladara sa Svetom Stolicom te papini dopisi hrvatskim vladarima...“ (Botica, 2013: 58).

Hrvatska usmena književnost postojana je od trenutka oblikovanja sadržaja hrvatskim govorom. Nastanak pojedinih zapisa nastali su usputno, odnosno uklopili su se u spise slabo dostupne javnosti. „Tako je najstariji zapisani hrvatski usmenoknjiževni distih *O Jelo, vita Jelo, // na hod' sama na vodu* iz 1462. u kojemu se nazire romaneskna struktura, zapisan uz sudbeni spis dubrovačke vlastelinske obitelji Gučetić.“ (Botica, 1995: 10). Najstariji, do sada, zapaženi tekst o dualističkom stvaranju životinja jest *Priča iz Petrisova zbornika*. Naime, u našoj srednjovjekovnoj pisanoj, kao i usmenoj književnosti su postojali raznoliki fikcijski žanrovi. To su bile priče sa legendarnim, pustolovnim, etiološkim, i drugim elementima, koji govore o čudesima. Često se

vjerovalo, govorilo i pisalo o stvaranju životinja na način da su ih tvorili i vrag i bog. Primjerice, govorilo se kako je vrag stvorio vuka, a bog ga oživio. Tako i *Priča iz Petrisova zbornika* govori o dualističkom stvaranju životinja, a potječe iz znatno ranijih izvora. Od nje je jedino starija starofrancuska priča iz *Romana o Renartu* iz oko 1200. godine. Često se postavlja pitanje je li priča u *Petrisovu zborniku* literarna ili folklorna. Pripada pisanoj književnosti, ali kao tekst u sklopu jednog srednjovjekovnog književnog žanra. „Tekst o postanku medvjeda u *Petrisovu zborniku* upućuje nas na područje priča apokrifnih, od službene crkve nepriznatih, u kojima se biblijske starozavjetne i novozavjetne legende dopunjuju sadržajima kojih nema u Svetom pismu, a djelomice su, premda ne uvijek, izričito heretičke; prema Jagićevim riječima, u apokrifnim tzv. lažnim knjigama >> narodna ako poezija nađe u takvih knjigah dovoljno srodnih elemenata te se mnogo s njimi izmiesha, tako da je koji put teško razlučiti, što je pravo narodno pričanje, što li iz tih izvora crpeno.“ (Stulli, 1971: 76).

Kao jedan od najstarijih spomenika hrvatske pismenosti ističe se *Bašćanska ploča*. Glagoljicom i nahrvatskom jeziku ispisana kamena ploča je protkana elementima narodnih iskaza, njihovih prava i života uopće.

„Nakon što opat Držiha utvrđuje da je >>Zvanimir<< kralj hrvatski u svoje vrijeme darovao opatiji Svete Lucije gospodarsko dobro (*ledinu*), i nakon što je naveo imena uglednika koji su zacijelo bili nazočni činu darivanja, funkcionalno slijedi u narodu česta zakletva koja obvezuje sve prisutne na poštivanje dogovorenoga (ugovorenoga): *Da iže to poreče klni i Bog* (Koji to poreče, prokleo ga Bog).“ (Kekez, 1977: 13.).

Također, na Bašćanskoj ploči se narodni trag osjeti u stihovima „Da iže to poreče klni i Bog (...) i 12 apostola i 4 evanjesti.“ (Kekez, 1977: 14). Jedna od sastavnica narodnog govora i uključnice u svakodnevne susrete popova glagoljaša je rečenica „Da iže sde živet, moli za nje Boga (Tko ovdje živi, neka moli za njih Boga)“ (Kekez, 1977: 14), te je ona, također, sastavni dio Bašćanske ploče. Nakon toga, na ploči su istaknuti Dobrovitovi navodi o gradnji crkve od strane devetero braće. Taj postupak uobičajen je u narodu, kao podizanje značajnih zdanja.

„Rekonstrukcijom teksta uočavamo, da svi ti sklopovi slijede jedan iza drugoga i da s naknadnim susjednim segmentima čine najritmičniji dio teksta, čemu u dva posljednja retka što ćemo ih postaviti, udvajanjem prijedloga (kao ponekad na stećcima, kao u bugarsčice, te u lirske i epske pjesme) to biva podržano za element više:

Da iže to poreče
Klni i Bog

I 12 apostola
I 4 evanjesti
I svetaja Lucija
Amen
Da iže sde živet
Moli za nje Boga
Az opat Dobrovit
Zdah crekav siju
I svojeju bratiju
S devetiju“ (Kekez, 1977: 16)

Svećenik (u povijesti književnosti zvan *pop*) Martinac je u Grobniku pisao glagoljski brevijar. Nakon teške i poražavajuće bitke na Krbavskom polju, pop Martinac napisao je potresan tekst o teškom stanju Hrvata i umetnuo ga u *Brevijar*. Ovaj zapis često je tretiran kao izravno svjedočanstvo, ali se, ujedno, bilježi i kao književni tekst. „Bilo kao književni bilo kao povijesni zapis, tekst je zanimljiv kao primjer građenja kompozicije na tradicionalnom biblijskom i povijesnom dodavanjem fakture usmene književnosti, koju je zacijelo isto tako dobro poznao i s kojom su on i njegova narodska sredina bili suživljeni.“ (Kekez, 1977: 19). Elementi zapisa popa Martinca se rimuju pa ih se može čitati kao stihove. Na to je zasigurno utjecao i usmenoknjiževni stih, odnosno odigrano je prenošenje konkretnih stihova u proznu strukturu. Po svemu sudeći, pop Martinac izvrsno je poznao usmenu epsku pjesmu. Tu činjenicu potvrđuje narodna kolokvijalna poredba, koju često susrećemo i u kasnijim, srednjovjekovnim tekstovima.

„Tagda že pobeždena bisi čest krstjanska,
tagda že uhitiše bana hrvatskoga ošće živuća,
tagda že ubiše kneza Ivana Frankapana,
tagda otpeljaše kneza Mikulu Frankapana,
tagda že ubiše bana jajačkoga.“ (Kekez, 1977: 20)

Ovi stihovi imaju formu deseteraca te prikazuju stanje u prošlosti, odnosno povijesne događaje. Martinac se koristi tehnikom epske pjesme, kao i epskom tematikom što je i sukladno usmenoknjiževnom povijesnom sjećanju koje je često oblikovano upravo usmenom epskom pjesmom. „Martinčev se opis točno uklapa u obradbe mnogih motiva iste teme što su ih realizirale brojne usmene epske i lirske pjesme, balade pa i romance (u tome se metežu događalo da pojedinačne traume i sretno završe) te bugarščice, pa je Kombolova formulacija, kako je pop

Martinac >>gorko...zabugario<< na mjestu.“ (Kekez, 1977: 21). Marulić i Vetranović, kao i mnogi drugi, nastavljaju epskom tematikom i načinom pisanja kakvog je započeo sam pop Martinac.

Srednjovjekovno djelo iz 14. stoljeća, koje je istaknuto narodnim jezikom, te koje se svojom formom i približava usmenoj pripovijetci, jest *Pisan svetago Jurja*. U svom sastavu sadrži stalne motive kao što su *ognjen, tih, lud*, i slično. Također, svojim stihovima stvara epske deseterce:

„(...) iz jezera drakun ishajaše,
A ognjenim plamikom dihaše...
Bes čisla ih zgubi drakun hudi...
On je poče tiho uprašati...“ (Kekez, 1977: 46).

Pjesma koja, također, definira razdoblje srednjeg vijeka a oblikuje se u formi bugarštica jest ona koja je nazvana *Tamnovanje vojvode Janka*:

„Orao se vijaše nad gradom Smederevom
Niktore ne ćaše s njime govoriti,
Nego Janko vojvoda govoraše iz tamnice:
>>Molim ti se, orle, sidi malo niže
Da s tobome progovoru: Bogom te brata jimaju
Pođi do smederevske/gospode/ da s' mole
Slavnom despotu da m' otpusti iz tamnice smederevske;
I ako mi Bog pomože i slavni despot pusti
Iz smederevske tamnice, ja ću te napitati
Črvne krvce turačke, beloga tela viteškoga.“ (Botica, 1998: 20).

U ovoj pjesmi dominira opisivanje muke zatvorenika Janka i njegove želje za slobodom. *Tamnovanje vojvode Janka* smatra se prvom zapisanom hrvatskom bugaršćicom. Nadalje, pjesma sadrži ritam i stil hrvatskih epskih pjesama. Stilom podsjeća na dosta bugaršćica, koje su pisane sličnim modelom elegičnih i baladičnih sadržaja. Takav model predstavlja uključenost dramatike pojedinačnog i društvenog života tijekom prošlih stoljeća. Najviše bugaršćica se javlja u razdoblju između 16. i 18. stoljeća, kada vjerojatno i nestaju iz uporabe. Sukladno raznim materijalima i

ostavštinama, može se zaključiti kako je od početka 16. stoljeća zapisano mnogo više podataka o samom životu i njegovim običajima u Hrvata nego što je to bilo do tada. U tom razdoblju detaljnije je prikazana i sama kultura hrvatskog naroda, kao i sama izvedbena komponenta usmene književnosti, koja je smatrana velikim pokazateljem hrvatske kulturne tradicije.

Na temelju istraživanja, dolazi se do podataka kako se sam proces zapisivanja cjelovitih usmenih lirskih pjesama javlja kroz razdoblje 15. stoljeća. U tom razdoblju ističe se ime Franje Minucija, koji 1484. godine bilježi pjesmu *Još pojdoh ravnim poljem*. Naime, tu pjesmu bilježi na rubu oporuke Zadrana Trana, te se tom pjesmom etiketira kao književnik koji bilježi prvi zapis cjelovite usmene lirske pjesme. „Arhetipovi većine legenda i apokrifnih pripovijesti našli bi se u ranoj povijesti crkve, odakle su se (paralelno su nastajale i nove tekstovne jedinice) postupno širili horizontalno- geografski i dijakrono - historijski od naroda do naroda, iz perioda u period.“ (Kekez, 1977: 29). Također, postoje i primjeri gdje su se forme djela oblikovale prema zahtjevima i željama dotične okoline. Kroz sam period srednjeg vijeka, pa sve do danas, hrvatska književnost unosi elemente i provlači ih kroz usmenu književnost. Naime, vrlo česta pojava u usmenoj književnosti jest uključivanje motiva nebesa u same tekstove. Primjer toga može biti apokrif o smrti Bogorodice Marije.

„I apokrifi, i čudesa, i svetačke legende, te priče i romani služe se tehnikom naracije; stoga je i razumljivo što su upravo epski oblici usmene književnosti, pripovijetka i epika u stihu, dali svoj obilati prinos oblikovanju brojnih primjera ovog dijela srednjovjekovnoga pisanoga stvaralaštva, iako se doduše neće ustručavati učiti u njihovu poetiku ni druge vrste usmenoga stvaranja.“ (Kekez, 1977: 32).

Za usmenu književnost se može reći kako je dominirala stvaralaštvom, s obzirom na činjenicu da nije imala nekakve granice ili ograničenja u stvaranju dobre književnosti. Naime, svojim motivima i temom, strukturom i sredstvima stvara unaprijed dobru podlogu za dominirajućim djelom. Drugim riječima, upravo ta sredstva i teme bivaju temelj velike popularnosti djela. Primjer toga jest apokrif o djelima Andrije i Mateja u gradu Ljudoždera.

„Osim što u njemu stoje mnogi sadržaji tipični za narodni život, osim svetačkih likova, kao da sve podsjeća na usmenu pripovijetku: tu su Ljudožderi kao motiv pripovijedaka, žive u gradu kao u usmenoj pripovijetki (grad Ljudoždera, zemlja Ljudoždera), >>Ljudije iz grada toga kruha ne jidihi ni vode pjahu, ner jadihi plt človečasku i njih krv pjahu<<.“ (Kekez, 1977: 32).

Likovi i radnja bivaju iznimno interesantni i uspješno preokreću pažnju naroda na sebe. S usmenom pripovijetkom povezuje se i to da se u srednjovjekovnim djelima, odnosno apokrifima, pričama, čudesima, ili pak svetačkim legendama, često javljaju univerzalni likovi, funkcije kao što su kralj ili car, kraljica, careva kći i slični. Primjer legende iz srednjovjekovnog razdoblja usmene književnosti jest legenda o svetom Mavru, koja je sačuvana u zborniku iz 15. stoljeća. Definirajući razdoblje srednjeg vijeka i utjecaj usmene književnosti u tom razdoblju, ne smije se izostaviti podatak o korištenju najpopularnijeg motiva nevine i progonjene djevojke. Naime, to je motiv koji je vrlo rasprostranjen i koji se učestalo koristi u tom razdoblju književnosti. Na takav motiv možemo naići i u romanima, pripovijetkama, kao i u dramama. Na kraju, može se zaključiti kako je pisana srednjovjekovna književnost zapravo obogatila usmenu književnost. Kekez to definira na način „što je pisana bila bliže oltaru, lakše je i više postojala integralnim dijelom usmene književnosti.“ (Kekez, 1977: 54).

2.2. RENESANSA I BAROK

Nakon razdoblja srednjovjekovlja koje obiluje podacima usmenoknjiževnog izričaja slijedi renesansno razdoblje koje nudi niz književnika i njihovih djela u kojima su svjesno implementirani motivi i elementi usmene književnosti kao sastavni dijelovi pisanog književnog teksta. Time se afirmacija usmene književnosti javlja u književnim tekstovima Juraj Šižgorić je 1487. godine napisao *De situ Illyriae et civitate Sibenici*, što u prijevodu znači *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. U ovom djelu Šižgorić piše o običajima i usmenoj poeziji Šibenčana. Prvi je hrvatski pisac koji nudi informacije o izvođenju usmene književnosti, kao i informacije o glazbalima uz koje se pjevaju usmene lirske i epske pjesme. Ističe ljepotu usmene lirike, te je izdiže iznad drugih pisanih autorskih poezija, primjerice grčkih i rimskih. Šižgorić svoje autentične naricaljke predočava uz ostale pjesme i običaje. „Time je iskazao estetske poglede što ih je počelo uobličavati njegovo doba, ali je on i daleki preteča onakvih shvaćanja usmene poezije kakve će tek u podmaklome 18. stoljeću u predromantčkom i u romantičkom pokretu naći svoj potpun izraz.“ (Stulli, 1971: 154). Također, Šižgorić svoje pohvale običajima i usmenom pjesništvu piše u

vrijeme izvan probuđenih humanističkih književnih zanimacija. Ovim djelom lako je zaključiti kolika je Šižgorićeva ljubav bila prema Šibeniku i svim njegovim običajima i tradiciji. Šižgorić je razlikovao naricaljke od svadbenih i ljubavnih pjesama. Vrtnja kamena omogućavala mu je bilježenje pjesama, a „O takvu pjevanju svjedoči i Baraković u *Vili Slovinki*:

„Šegljive napojke redom pet ne bih lin,

Ke poju divojke prid zorom vrteć mlin.“ (Stulli, 1971: 155).

Ovakav način pjevanja, u Dalmaciji je ostao sačuvan sve do današnjih dana. Ovom pjevanju je poznato je polazište, a to je bilo od „81-godišnje Šime Miloš, koja je u Tvrđalju stanovala; žrvan je ondje bio očuvan, a starica je pjevala uz ritam vrtnje kamena, ali ga zbog slabosti nije mogla sama okretati, nego je to činio muškarac.“ (Stulli, 1971: 156).

Pojedine književnopovijesne rasprave bave se tvrdnjama o Držićevom i Menčetićevom pisanju kao nastavljačima trubadurske poezije, dok druge rasprave stoje iza tvrdnji da pripadaju petrarkistima. Menčetićevi i Držićevi tekstovi govore o poslovicama, poredbama, metaforama, prikazuju žensku ljepotu i slično. Pjesme spjevane na narodnom jeziku javljaju se i u *Zborniku Nikše Ranjine*. Vatroslav Jagić prosljeđuje i dalje objavljuje pjesme iz *Ranjinina kanconijera*, kojima dodaje pjesme iz dubrovačkih rukopisa, pisanih u 18. stoljeću. U Rešetarovu izdanju ne uključuju se pjesme, koje uključuje Jagić. Sam opseg pjesama na narodu govori djelomice i o samim piscima. „Njihovi zapisivači i stilizatori, njihovi prepisivači u rukopisnim pjesmaricama proteklih stoljeća nisu, naime, imali onakav odnos prema posebnoj kategoriji narodne poezije kakav je bilo izgradilo doba romantizma i predalo ga nama u nasljeđe.“ (Stulli, 1971: 159). Kroz šest pjesama Ranjinina kanconijera izmjenjuju se slike o djevojkama koje su u prirodi, beru cvijeće. To su pjesme koje stvaraju pjesnici, ili ih pak. Preuzimaju iz usmene tradicije. Takva je, primjerice, pjesma o djevojci koja savija tri vijenca:

„Vila je moma tri vjenačca,

Pelinak bere, ružicu prosiplje.

Jedan je vila od tratorka,

Pelinak bere, ružicu prosiplje.

Drugi je vila od bosioka,

Pelinak bere, ružicu prosiplje.

Treći je vila od ružice,

Pelinak bere, ružicu prosiplje (...)“ (Stulli, 1971: 161)

U nastavku pjesme otkriva se kako djevojka prvi vijenac daruje bratu, zatim drugi nosi sama, a onaj treći daje svom hrabru. Tekst je izrazito jednostavan i bez rime. Stihovi kao što su „Pelinak bere, ružicu prosiplje“ direktno se uvrštava drugoj usmenoj pjesmi i kao takav se sačuvao sve do kraja 17. stoljeća. „Usporedimo li pjesme na narodu s nekim novijim zapisima usmenih pjesama iz dubrovačke okolice i zapazimo li među njima specifične srodnosti u stihu, slikama, intonaciji, spoznat ćemo da su se usmena i pisana poezija tu uzajamno plodno dopunjavale stoljećima i da nije lako a često nije ni moguće precizno razgraničiti smjerove preuzimanja tih pjesama i pojedinih elemenata njihove motivike ili dikcije.“ (Stulli, 1971: 164).

Nadalje, o usmenoj lirici u doba renesanse, nešto više govori djelo *Planine* autora Petra Zoranića iz 1569. godine, u kojem pastiri svoju pjesmu započinju napjevom „A ti divojko šegljiva“.

Sama pjesma naslova *A ti divojko šegljiva* pripada skupini najostvarenijih lirskih djela renesanse. Istakla se svojom formom, izražajnom snagom, kao što je i primjereno renesansi, njenoj slobodi i životnom hedonizmu. Nadalje, u Zoranićevim *Planinama* tumače se postanci lokaliteta i njihovih naziva. Izmišljene priče preobličene su u nekakav oblik pastirskih kazivanja.

„u 13. glavi *Planina*, gdje se slavi grad Zadar pričanjem o postanku njegova imena, govori se i o čudesnom sjemenu paprati, >>ko se samo na ivansku noć sabrati more<<- što je poznato narodno vjerovanje oko kojega se pletu mnoge usmene priče.“ (Stulli, 1971: 199).

Planine u sebi sadrže mnoge mitološke elemente koji se očituju u pripovijedanju o postanku pojedinih mjesta ili o nastanku bure ili o boravku vila na planini Velebit. Sve su to motivi i fragmenti vjerovanja koja se mogu pronaći u usmenim predajama i legendama, a odraz su tradicijskih vjerovanja tog vremena.

Nadalje, šesnaesto stoljeće obilježeno je iznimno dobrim tekstovima, među kojima se istaklo i *Ribarenje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića iz 1566. godine. *Ribanje* u sebi nosi niz informacija koje se mogu promatrati u sklopu usmene književnosti te se Petra Hektorovića u povijesti hrvatske književnosti, zbog njegove privrženosti lirskom usmenom pjevanju i bilježenju usmenih pjesama u svom djelu, naziva prvim hrvatskim folkloristom. To je djelo obilježeno tumačenjem o suodnosa usmene i pisane književnosti u kontekstu bilježenja usmene lirike.

„Naš gospodin poljem jizdi,
Jizda da mu je.
Na glavi mu svilan klobuk,

Sinca da mu je.
U ruci mu zlatne knjige,
Družba da mu je.
Prid njim sluga pisan poje,
Na čast da mu je.
Majka mu je lipo ime dila,
Svitla sunca gledajući,
Ljuba mu je zlatom venčac vila,
Uz konjika potičući.
Lipo ti je, brajo, pogledati
Lipa skoka junačkoga,
Gdino mi junak poskakuje
Od kamenka do kamenka,
Bila lišca pokazuje
Iza šćitka perenoga.“ (Stulli, 1971: 191)

U ovom dijelu ribari Paskoj i Nikola pjevaju jedno drugom naizmjenice, namijenivši prvu Petru Hektoroviću, a ostale dvije naizmjenice jedno drugom. Pomoću riječi „opet“, Hektorović iskazuje svoju autentičnost i upućuje na vlastiti način pisanja. Između ostalog, bugarštice u Hektorovićevom *Ribanju* svjedoče pjesmama o Kraljeviću Marku i drugim epskim junacima, o kojima se pisalo kroz 16. stoljeće. Hektorovićevi stihovi danas se doživljavaju kao poetski nenadmašni iskazi. Također,

„Hektorovićevi su zapisi počasnica (i zdravica) ostvareni u maniri odskog, ditirampskog i nazdravičarskog raspoloženja, kojim će biti prožeti brojni primjeri lirske poezije tijekom XVII. I XVIII. stoljeća, zabilježeni u rukopisnim zbirkama koje su, nažalost, slabo ili nikako poznate hrvatskoj javnosti (*Korčulanski rukopis, Dubrovački rukopis, Bokeljski i Kotorski rukopis, zapisi Peraštanina Nikole Burovića, (...)*)“ (Botica, 1995: 11).

Na kraju krajeva, može se zaključiti kako se kod Hrvata nije sačuvalo dovoljno narodnih priča iz tog vremena. Golemi broj djela iz razdoblja renesanse i baroka nama, danas, ostaje nepoznat.

2.3. PROSVJETITELJSTVO

Pojavnost usmenoknjiževne tradicije kroz 18. stoljeće još uvijek se smatra nedovoljno istraženom i nepoznatom za današnjicu. Sigurnim se vodi jedino podatak o velikom i učestalom korištenju usmene književnosti u cijeloj Hrvatskoj kroz to razdoblje, posebice u obliku epskih junačkih i povijesnih pjesama. Kod raznih književnika, kao što su primjerice Pavao Ritter Vitezović i Kazimir Bedeković, Andrija Kačić i Matija Antun Reljković, zatim Alberto Fortis i Ivan Lovrić, Zoran Ferić i mnogi drugi, možemo naići na mnoge podatke o književnosti tog razdoblja. „Svi oni govore da narodne književnosti ima u sredini koju opisuju, da je svi izvode, da je lako prenosiva, da se lako pamti, mijenja i nadopunjuje.“ (Botica, 1998: 47). Navedeni autori smatraju se ujedno i zapisivačima usmene književnosti, pa ih se smatra vjerodostojnima o kazivanju iste. Međutim, postoji i problem gdje se proučavatelji usmene književnosti ne mogu potpuno pouzdati u ispravno bilježenje usmene književnosti na terenu. U ogromnoj količini zapisane građe uočavale su se pojedine intervencije zapisivača u sami usmenoknjiževni tekst kojeg su prikupili na terenu. Intervencije su bile najčešće stilskog ili logičkog karaktera. Postoji podatak o količini zapisanih usmenoknjiževnih tekstova, a to je brojka od najmanje četristo pedeset primjera. Među tim primjerima najučestalije su bile lirske pjesme i bugarščice.

Erlangenski rukopis nastaje oko 1720. godine. On u sebi sadrži 217 pjesama, od kojih se najmanje šest smatra umjetničkim. Stipe Botica ističe kako se u tom rukopisu nalazi minimalno 67 hrvatskih pjesama, od kojih je 24 na temu Senja i njegovih stanovnika. Pri određivanju kategorije hrvatskih pjesama Botica se koristi troslojnom detekcijom: po etničkoj pripadnosti, po jeziku i po kulturnom krugu. „Hrvatske su pjesme one pjesme koje su oblikovali ili kazivali Hrvati, koje su ostvarene na jednome od hrvatskih jezičnih idioma i koje su po svome srodstvu unutar ukupne hrvatske duhovnosti.“ (Botica, 1998: 48). Sve pjesme koje u sebi sadrže slavensku antitezu pripadaju hrvatskoj kulturi. To je od izuzetnog značaja, iz razloga što su time potvrđeni prvi zapisani tragovi usmene književnosti na ovim područjima.

Sljedeći je *Dubrovački rukopis* koji se čuva u *Zbirci rijetkosti* NSB-a u Zagrebu. Ovom rukopisu mnogobrojni su autori zapisivači, među kojima se ističu Jozo Betondić, Đuro Matijašević, a dovršio ga je Ivan Marija Matijašević 1758. godine. Rukopis nosi naslov *Popiévke Slovínske*. „U njemu se nalaze klasični primjeri hrvatskih bugarščica koje su, uz ranije zapisane primjere i još desetak iz drugih rukopisa, idealni uzorak ove stare usmene vrste, poznate prvenstveno među Hrvatima.“ (Botica, 1998: 49). Dominantnost nose bugarščice i lirske pjesme, tematizirajući iznimnu osjećajnost i zanosnu ljepotu. Nakon ovog rukopisa uglavnom ponestaju bugarščice u

zapisima, kao i u izvedbi. Ovaj se rukopis dodatno ističe, upravo iz tog razloga, jer bez njega ne bi bilo dovoljne količine bugarščica, te bi im nedostajalo motivske i izražajne raznolikosti. Zanimljivo je da se bugarštice smatraju autohtonim hrvatskim pjesmama jer su zapisane iričito u hrvatskom priobalju. (Kekez, 1989.)

Nadalje, po svojoj autentičnosti ističu se *Zagrebački rukopisi*, koji nose takav naziv iz razloga jer se i čuvaju u Zagrebu u arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Prvi rukopis nosi naziv *Kotorski rukopis* jer ga je napisao poznati Kotoranin s kraja 17. stoljeća na početak 18. Taj rukopis sadrži svojih, uvelike stiliziranih, 12 pjesama. Drugi nosi naziv *Bokeljski rukopis*, koji biva ispisan rukom nekog Bokelja. Napisan je u prvoj polovici 18. stoljeća. Ovaj rukopis sadrži svoje 52 pjesme, od čega njih četrdesetak biva u stihu lirike, a nekoliko predstavlja bugarščice. Među njima se nalazi i pjesma *Lijepu šedbu šetače jedna mlada Kotorkinja*. Bokeljski rukopis nosi mnogo autorskih stilizacija, iako je dosta pjesama i u duhu lirske usmene poezije. Ponekad je teško razlučiti usmenu i autorsku pjesmu, iz razloga što su i jedne i druge stvarane sličnim stilskim postupcima.

U ovom razdoblju javljaju se i *Pariški zbornici*. U njima se sveukupno nalazi oko stotinjak pjesama.

„U prvome, koji se zove i *Balovićeve rukopis* (nastao oko 1700., čuva se u Bogišićevu arhivu u Cavtatu, dijelom otisnut u Bogišićevoj zbirci) najviše je bugarščica, a drugi je *Mazarovićeve rukopis* (čuva se u Nadžupskoj biblioteci u Perastu, nastao 1775.) sadrži dosta romanci, umjetničkih i stiliziranih narodnih pjesama.“ (Botica, 1998: 50).

Između ostalog, valja istaknuti i *Požeške zbornike*. Jedan od njih je *Zbornik Tome Kraljevića* koji potječe iz 1796. godine, a drugi je *Zbornik V. Babukića* iz 1798. Prvi u svom sastavu sadrži tridesetak narodnih pjesama, a drugi ima 93 pjesme, od kojih je trećina usmeno tradicijskih. Analizirajući se može zaključiti podatak o postojanju najmanje šezdesetak pjesama iz drugih djela 18. stoljeća, koji su pretežno otisnuti. Nadalje, iako su se u mnogočemu suprotstavljali narodnim pjesmama, franjevački pjesnici su također pridonijeli podacima o narodnoj pjesmi. Deseterci autora, poput fra Tome Babića i fra Lovre Šitovića, znatan su doprinos hrvatskoj versifikaciji. Fra Andrija Kačić Miošić napisao je tri narodne pjesme, a svoje ostale, objavljenje u djelu *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga*, oblikovao je kao narodne epske pjesme. „Stilizacije na način narodne pjesme potisnule su, doduše, Kačićevu stvaralačku moć u drugi plan, a istakle narodnopjesamski uzorak >>temelja od istine<< koji se više-manje nalazi u tradicijski epskim pjesmama.“ (Botica, 1998: 51).

Fra Andrija, kroz svoje pjesme, uspješno prenosi model hrvatske usmene epske pjesme. Iako nije u potpunosti istraženo Kačićovo djelo i djelovanje, on je prikazom svojih pjesama osigurao prihvaćanje u svim hrvatskim krajevima, i na svim hrvatskim govorima. Osim njega, svojim pjesmama istaknuo se i Matija Antun Relković u djelu *Satir iliti divlji čovik* iz 1762. godine, koji predlaže model epske pjesme s elementima didaktičke namjene. Takav model prikazuje kroz pjesmu *Piju vino dva Jakšića mlada*, objavljenu u izdanju njegova *Satira*. „Stoga je ovaj Relkovićev zapis uzorak epske didaktične funkcionalnosti i pokazatelj stvarnoga izgleda pjesme u prosvjetiteljskom vremenu kad, pravo govoreći, i nema odveć zapisa hrvatskih usmenih epskih pjesama.“ (Botica, 1998: 52). Ovaj zapis je kasnije krivotvoren, i to od strane Vuka Stefanovića Karadžića, koji ga svojevrijedno uvrštava u *Srpske narodne pjesme*.

Korištenjem stalnih motiva, otkrivaju se formule po kojima su stvarane pjesme tog vremena. Pravi primjer tome može poslužiti motiv ptica, orlova ili gavrana, koji javljaju, primjerice, nečiju smrt. Ovaj, kao i drugi učestali motivi, spadaju pod sveopću književnu uporabu. U vremenu izričite didaktičnosti, dominiraju usmene narodne pjesme pune hedonizma i živosti.

Usmene narodne pjesme, između ostalog, mogu pjevati o ljepotama, tjelesnim odlikama, ili pak zavijačnim ugodama. Takvom vrstom narodne pjesme bavi se i Matija Petar Katančić u djelu... iz godine.... Primjeri njegovih pjesama su *Spava Janko pod jablankom* i *Rosna, bosa košutica*. „Motivski ustroj obiju pjesama, cijela kontekstualna izvedba pjesama, usmenoknjiževni sustav vrednota: osobito glede ljepote, tjelesnoga, prpošne sreće, bliska je renesansnom i baroknom poimanju koje se prepoznatljivo nametnulo u hrvatskoj književnosti.“ (Botica, 1998: 53). Katančić se bavio i činjenicama o mitskom ustroju života, te nudi i detaljnije podatke o bogu Čertu, Ladu, badnjaku i slično.

Neizostavan dio ovog razdoblja jest i pjesma *Xalostna pjesanza plemenite Asan-aghinize*, ili kako ju se najčešće u literaturi naziva - *Asanaginica* koju je zapisao Alberto Fortis u djelu *Put po Dalmaciji* iz 1774. godine. Ovo djelo sadrži pregršt baladičnih elemenata i isprepletenih psiholoških motiva. Osim ove, u Hrvata tog vremena ima dosta drugih djela koji sadrži baladične motive, pa se *Asanaginica* zapravo ne bi trebala isticati kao jedina među njima.

Od ovog vremena, hrvatske narodne pjesme postaju zanimljive i narodima izvan granica, odnosno šire se i na ostale europske narode, folkloriste, pjevače, kao i na mnoge druge. Pjesme su uglavnom obilježene versifikacijom. Pjesme su često ispunjene lirskim impresijama, odnosno prikazane u formalnom obliku kratkog izričaja, dvostiha i slično. U ovom periodu u potpunosti se ustanovljuje

oblik balada. Pjesme često izriču ono što se osjeća, što se proživjelo ili što je važni dio čovjekova doživljaja. Također, ističu se svojom jednostavnošću, čistoćo izraza, sklada misli i osjećaja. Osim toga, Alberto Fortis kroz svoje djelo *Put po Dalmaciji* bilježi istraživanje provedeno kroz Dalmaciju kao i običaje i vjerovanja Morlaka što je od velikog značaja za etnologiju Hrvatskoga naroda. Njegovo djelo je poput izvještaja s putovanja, ispunjeno pismima, u kojima su opisani razni krajevi i obale, kao što su primjerice Zadar, Šibenik, Trogir, Makarska i drugi. Knjiga je „ključna i vjerojatno najcitiranija putopisna knjiga na ovom prostoru i ujedno predstavlja prvi znanstveni opis dalmatinske prirode i kulture.“ (Dulčić, 2019: 49). *Put po Dalmaciji* sastoji se od dvije knjige. Prva knjiga govori o Morlacima, a druga se bavi uglavnom opisom Primorja, odnosno pripovijeda o obitelji vojvode Prvana Kokorića. Nije zanemarivo i to da je u poglavlja uvrstio i tekstove o dalmatinskim otocima, kao što su Vis, Palagruža, Hvar, Brač i Rab. Također, *Put po Dalmaciji* nastaje u trenucima velike zainteresiranosti za otkrivanjem nepoznatih i dalekih zemalja. On se, dakle, također uvrštava u djela znanstvenjačkih elemenata, namijenjen istraživačima. Između ostalog, poglavlje o Morlacima, te pojedini odjeljci u drugim poglavljima pokazuju kako ih nije pisao bezosjećajan promatrač stroga pogleda i suha srca nego osoba koja dostojanstveno daje oduška svojim osjećajima.¹ Naime, Fortis je od ovog djela napravio vrijedan proizvod, koji izdvaja Hrvatsku svojom vrijednom kulturnom baštinom. Ivan Lovrić se posebice istaknuo svojim osvrtom² na Fortisovo djelo *Put po Dalmaciji*. U tom osvrtu, Ivan Lovrić kritizira, i ujedno ispravlja Fortisove greške o široj sinjskoj krajini. Za Lovrića su često znali reći kako je mlad i zanesen, te da „nije poznao mjere ni načina: smjelom kritikom vjerskih i crkvenih običaja, obescjenjivanjem katoličkih redovnika i pravoslavnih kaluđera izazvao je jaki otpor i jednih i drugih protiv sebe, 'da bi ga i na lomaču gotovo bili stavili pri tom je načinio historijsku pogrešku', što se nije obazirao na zbiljske prilike i potrebe naroda u ono doba, što nije mislio na stepeni historijski razvoj, nego je htio tako govoreći preko noći privesti primitivan narod na stepen zapadne evropske prosvjete.“ (Livajić, 2021: 19) Lovrić u podosta situacija opovrgava Fortiseve tvrdnje, te ih preoblikuje. Primjerice, Lovrić tvrdi da Morlaci ne potječu iz ilirskog jezika, već da je to riječ koja dolazi iz grčkog jezika i označuje Gornju Vlašku. Također, za razliku od Fortisa, Lovrić ne vjeruje da jezik može odrediti podrijetlo nekog naroda. Isto tako, Lovrić povezuje

---

¹ „Alberto Fortis i njegov Put po Dalmaciji (Djelo)“ <https://grad-knin.net/blog/alberto-fortis-i-njegov-put-po-dalmaciji-djelo> (zadnji pristup 13. 3. 2023.)

² „Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice“, iz 1776. godine.

Morlake i ljude na dalmatinskoj obali činjenicom da su jedni došli ranije, kao i činjenicom da romansko stanovništvo nije u potpunosti nestalo.

Zaključno je kako je Lovrića kod Fortisa najviše smetalo stvaranje nepotrebnih zabluda. On smatra da je sva priča o Morlacima pomalo pretjerana, te upada u zabludu Fortisove logike.

Kao zaključak na hrvatsku književnost 18. stoljeća, valjalo bi istaknuti njezinu ulogu u životima naroda. Naime, hrvatska usmena književnost 18. stoljeća jest ispunjena elementima života naroda, bavila se opisivanjem njihovih običaja i kulture, progovorila je o stvarnim problemima tog vremena, ali je i potaknuta mnoge nagone i želje za ostvarivanjem viših ciljeva. „Ako se uzmu u obzir svi zapisi tog vremena, vidi se iznimno razgranat *motivski niz*: nema gotovo ni jednoga motiva koji bi bio >>tipično folklorni<< a da ga ne dotiču ovi zapisi.“ (Botica, 1998: 55). Iako se često zna istaknuti praznina u književnosti 18. stoljeća, u usmenoj se, pak, hrvatskoj književnosti tog vremena mogu naći deseci književnih vrednota.

2.4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD

Razdoblje buđenja nacionalne i općekulturne hrvatske svijesti dijelom je vezano i za prepoznavanje i afirmaciju hrvatske usmene književnosti kao gradbenog elementa hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta. Posebno je to vidljivo u časopisima koja su pronosila ideju o hrvatskom narodnom jedinstvu.

„I dok su mogućnosti toga djelovanja poznate kad je riječ o poznatim pjesnicima preporodnog razdoblja, druge je razina književnog prožimanja usmene tradicije i pisane književnosti ostala neosvijetljena – razina pučke književne proizvodnje registrirana u impozantnih petnaest godišta >>Danice ilirske <<, koja na svojim stranicama bilježi specifičan proces književnih transformacija.“ (Stulli, 1971:56).

Pojam novije hrvatske književnosti obuhvaća period predilirskog razdoblja, cijeli period samog ilirskog pokreta, kao i period nakon njega, pa sve do danas. Uoči samog ilirskog pokreta, hrvatska usmena književnost dostiže svoj vrhunac stvaralaštva. U tom razdoblju posebno mjesto osigurava si Maksimilijan Vrhovac. On se ističe na kulturnom području, jednako kao i na vjerskom. On među prvima potiče opsežno sakupljanje usmenoknjiževnog blaga. S druge strane Vuk Stefanović Karadžić, također objavljuje veliki broj narodnih hrvatskih pjesama ali pod srpskim nacionalnim predznakom stvarajući tako konfuziju i lažnu usmenoknjiževnu sliku. Činjenica, koja tvrdi da

Hrvati imaju prekrasne mnogobrojne narodne pjesme, koje bi valjalo zapisati, potaknula je Maksimilijana Vrhovca na okružnicu. Naime, „okružnica je važna koncepcijska novina u usmenoj književnosti jer će se upravo prema njezinim načelima urediti i skupljanje tekstova i usmenoknjiževni život za ilirizma i nakon njega.“ (Botica, 2013: 70). Okružnica u svojoj srži pronosi ideju o valorizaciji vrijednosti usmene književnosti za postavljanje temelja hrvatske kulturne tradicije koja je proizašla iz naroda koje je, u to vrijeme, bila većinski seoskog podrijetla. Marko Mahanović se, također, pridružio sastavljanju okružnice, te mu se prepisuju velike zasluge za zapisivanje narodne književnosti. Svakako da bi pojedinačnih tekstova i zapisa bilo i bez ovakvog poticaja, ali ova okružnica dodatno omogućava i stvara dobru podlogu za razvoj romantizma u književnosti. Sakupljačka se djelatnost u tom vremenu, odnosno razdoblju organiziranog preporoda, razvija u različitim područjima književnost. Naime, očituje se primjerice u raznovrsnim knjigama, studijama, ili pak epistolama. Osim toga, može se pronaći i u kalendarskoj produkciji tog vremena.

Danica zagrebečka nudi komentare različitih žanrova, kao što su pjesme, napitnice, basne, poslovice, zagonetke i mnoge druge. Ilirski pokret se uvelike oslanjao na usmenu književnost i cjelinu njezine tradicijske kulture. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, između ostalog, u svoj sastav uključuje nekoliko značajnih stručnih tekstova.

„Tako je u prvom godištu (god. 1835., br. 33) važan Herderov tekst *Slavenski puci*, u kojemu se veličaju narodni tekstovi slavenskih naroda, posebice >>običaji, prirečja, pesme i narodne pripovestice<< kao poseban i autentičan iskaz narodnosti i vrijednosti narodnog duha.“ (Botica, 2013: 71).

Iste godine, tiska se i parafraziran prijevod češkog preporoditelja Jozefa Wenziga. Autor parafraziranog prijevoda pod nazivom *Nešto verhu narodnoga pesništva u občinskom*, je Ljudevit Gaj. Gaj se zalaže za termin *narodna poezija*, ujedno razlikujući narodnu i naravsku poeziju.

Nadalje, časopis *Danica* ostaje dosljedna do kraja svog djelovanja, čime osigurava vrijednost narodnih pjesama.

„Tako se još jedanput pohvalila Herderom (>>*Danica*<<, 1846., br. 33) navodeći: >>Narodne su pjesme arhivi naroda, blagajnica njegova znanja, verozakona, bogovodja, stvorenja sveta, života njihovih pradedovah i nit njegove dogodovštine! - One su izraz njegovoga sardca, slika njegove unutarjosti u veselju i žalosti, uz zaručnu postelju i nad rubom od groba.“ (Botica, 2013: 73).

Osim časopisa *Danice*, tu su i drugi časopisi koji su doprinijeli razdoblju hrvatskog narodnog preporoda. Primjer toga je *Kolo*, koji također nudi procjene narodne književnosti. Stanko Vraz daje osobni osvrt na *Narodne pesme Harvatah*, i to u trećem godištu objavljivanja. On učestalo ističe ljepote hrvatskih narječja. Stanko Vraz, nudi povijest bilježenja „(...) najstariju Hrvatsku narodnu pesmu što je tiskana, našao sam u Barakovićevoj vili (...) koja evo ovako počima: >Cvilu to mi cviljaše – drobna ptica lastovica<<“ (Botica, 2013: 73). On, također, donosi javnosti nekoliko narodnih pjesama, kao što su šest iz Austrije i Ugarske, sedam iz Istre, kao i šest iz Primorja. Sve su to bili zapisi književnika, kao što su Ivan Kukuljević Sakcinski, Dragutin Rakovac, Bratulić i drugi, i u tim zapisima isticana je ljepota narodnog pjesništva. Dakle, i Vrazove, i Gajeve, kao i mnoge druge pjesme su iznimno vrijedan doprinos hrvatskoj usmenoj književnosti. „Vuk je za života objavio *Pjesmarice* 1814- 1815 i *Narodne srpske pjesnarice* iz 1815., četiri knjige *Srpskih narodnih pjesama*, što je nešto više od 1250 pjesama.“ (Botica, 2013: 75). Također, Vuk svoj uspjeh doživljava prvenstveno epskim pjesmama. Zahvaljujući njemu, danas imamo uvid u veliki broj hrvatskih narodnih pjesmama.

U časopisu *Kolo* javljale su se i druge knjige, primjerice *Narodne pjesme*, koje objavljuje Zabavna čitaonica u Zagrebu. Knjiga se smatra reprezentativnom iz razloga što u sebi sadrži pjesme hrvatskog, srpskog, bosanskog i dalmatinskog podrijetla. Mirko Bogović, također, ostavlja trag u tom razdoblju književnosti. On, naime, tiska članak *Kratki pregled naše književnosti*, u kojem ističe književnost kao najbolje narodno mjerilo. Tijekom razdoblja ilirizma, posebno se ističe važnost usmene književnosti, koja ujedno unosi i iznimne elemente narodnog života i običaja. „U tom smislu valja istaknuti prvu veću hrvatsku etnološku monografiju *Narodni slavonski običaji sabrani i popisani po Luki Iliću, Oriovčaninu*, tiskanu u Zagrebu 1846.“ (Botica, 2013: 77). Hrvatsku usmenu književnost krasi mnoge predaje i pjesme koje imaju bogatu raskošnu tematiku poput onih o vješticama, junacima, vukodlacima, duhovima i slično. Takav primjer može se pronaći u poglavlju *Vile*. Zaključno je kako Oriovčanino djelovanje ima veliki utjecaj na ukupno hrvatsko tradicijsko proučavanje. Valja istaknuti kako je usmena književnost tog vremena, ali i nakon toga, promatrana kao multidisciplinarna.

„Zacijelo potaknute i vrijednim Ilić Oriovčaninovima djelom, pojavile su se i stručne upute svima koji popisuju ili istražuju važnije sastavnice života i običaja – *upitnice, kvestijunari*, počevši od kraće Matičine iz 1876. (ponovljena i u predgovoru prvoj knjizi Matičinih *Hrvatskih narodnih pjesama*, 1896.) i od Akademijina Poziva na objavljivanje u *Folklorističkom zborniku* (1895.) te, posebice, od djela Antuna Radića *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom*

životu iz 1897., u kojemu je na popisu čak 1600 mogućih pitanja za istraživanja cjeline narodnog života i običaja.“ (Botica, 2013: 81).

Nadalje, u *Našoj književnosti* August Šenoa nudi preporuku novelistima i upućuje ih na marljivo učenje narodnih pripovijetki. Isto tako, valja istaknuti kako se i u arhivima Matice hrvatske, ali i u Akademijinom Odjelu za etnologiju nalazi veliki broj rukopisnih zbornika. Ti zapisi nastaju s kraja 19. stoljeća. A upravo od sredine 19. stoljeća, pa sve do kraja biva otisnuto oko pedesetak knjiga, i to iz područja hrvatske usmene književnosti.

2.5. ODJECI HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI DO SUVREMENOSTI

Hrvatska usmena književnost nije zaobišla ni staze suvremene hrvatske književnosti počevši od romantizma, preko moderne do suvremenosti. Razlog tomu je činjenica da suvremeni autori često posežu za usmenoknjiževnim elementima, želeći time dodatno obogatiti svoje stvaralaštvo. Pojedini autori, kao što su Ivana Brlić- Mažuranić, Vladimir Nazor i Dinko Šimunović potvrđuju nam te tvrdnje. Ivana Brlić- Mažuranić, primjerice, u svom djelu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* iz 1913. ističe Hlapića hrabrog kao Kraljević Marko. I upravo nas taj citat upućuje na usmenoknjiževni svijet junaka narodne poezije. Zatim, samo ime Hlapić predstavlja hrabrost i snagu vezane uz junaka iz usmenoknjiževnog svijeta. Također, u djelu se javlja i „usmeni pripovjedni stil s inicijalnim početkom („Bio neki mali postolarski šegrt...“) i epiloškim završetkom („... i oni su im pripovijedali čudnovate zgode šegrta Hlapića.“), neodređenost prostora („Ta zemlja je jako velika; velika kao sedam carevina.“)(...)“ (Kežman, 2019: 22). Navedenim se primjerima, kao što su tema čudnovatog putovanja, ili pak putovanje u sedam dana, odnosno korištenje stalnog broja 7, zatim bajkovita pobjeda dobra nad zlim i slično, potvrđuju teze o korištenju usmenoknjiževnih elemenata. Osim ovog djela, korištenje elemenata usmenoknjiževne tradicije možemo pronaći i u djelu *Priče iz davnine* iz 1916. godine. Primjerice, citat „moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena.“ (Kežman, 2019: 22) ističe uporabnost usmenoknjiževnih elemenata, kao što ističe i utjecaj Aleksandra Nikolajeviča Afansajeva na djelovanje Ivane Brlić- Mažuranić. Knjiga *Priče iz davnina* raznim prijevodima na različite jezike, povukla je pitanje odnosa prema usmenoj tradiciji.

„Osim načinom stiliziranja priče u kojem dominira radnja koja privlači pažnju slušatelja i čitatelja te ritmičnom prozom čije slušanje izaziva osjećaj ugone, usmenim se narodnim pričama umjetničke bajke približavaju i svojim motivskim i tmatskim obilježjima, ali i mjesto doma i kućnog ognjišta jedan je od važnijih motiva i u usmenoj i u umjetničkoj bajci.“ (Depope, 2019)

Osim nje, i Vladimir se Nazor koristi elementima iz usmene književnosti. Primjerice, u djelu *Minji* iz 1920. Nazor uključuje likove vještica i patuljaka, koji izvorno pripadaju usmenoknjiževnoj tradiciji. Također, u djelu *Vlak u snijegu* iz 1931. Nazor unosi elemente svadbenih narodnih običaja „Djeca donose štapove i ruže za barjak, barjaktar i kum nose boce vina i pjevaju „Oj djevojko, draga dušo moja“, djeveruše nose vijenac oko glave, svatovi su okićeni ružmarinom, a roditelji će na oproštaju povjeriti mladoženji svoje dijete“ (Kežman, 2019: 24). Osim prikazanja svadbenih običaja, prikazuju se i uskršnji i božićni običaji, te se javljaju i elementi poput kletvi i psovki, te sve to zajedno predstavlja elemente usmenoknjiževnih oblika. Između ostalog, o usmenoj tradiciji Nazor progovara i u svom djelu *Slavenske legende*. U tom djelu progovara o slavizmu uključenom u hrvatsku tradiciju. Cilj je obraniti nacionalnu neovisnost koja se ugrožava od strane tuđinaca. „Genetski, taj hrvatski slavizam seže u duboku prošlost, još u vrijeme prodiranja hrvatskih plemena prema zemljama budućega nastanjivanja gdje je zbog konfrontiranja s drugim etnosima bila aktualizirana praslavenska antiteza: *mi-oni, svoj-tuđi*.“ (Paščenko, 2011: 144). Nazor se, *Slavenskim legendama*, vraćao hrvatskom mitu. Upravo on i stvara definiciju slavenske teme. Dinko Šimunović je također književnik koji se koristio usmenoknjiževnom tradicijom. S obzirom na to da se uvelike koristio elementima iz usmene književnosti i da su u velikoj količini ušle u njegovu prozu, Dinko biva veoma zanimljiv proučavateljima. Djelo koje čisto potkrepljuje te tvrdnje je novela *Duga*. *Duga* se na temelju usmenoknjiževnih referenci, definira kao predaja, ali i kao bajka. *Duga*, dakle, predstavlja simboliku duge iz narodnog vjerovanja, odnosno „to je priča o djevojci Srni kao žrtvi patrijarhalnog odgoja pogospođenih roditelja, odnosno o njezinom tragičnom pokušaju da ostvari bajku te pretrčavši ispod duge postane dječak.“ (Rudan, 2005.) Srna, dakle, umire zbog predaje, odnosno narodnog vjerovanja da će se pretvoriti u dječaka, i time možemo direktno uočiti uključivanje elemenata usmenoknjiževne tradicije. Osim u *Dugi*, Šimunović na više mjesta koristi elemente usmene predaje i vjerovanja koja integrira u svoja djela donoseći tako slojevitou sliku ruralne sredine sa svim obrascima kulture jedne tradicionalne zajednice.

Ivan Raos, također, u svom djelu *Prosjaci i sinovi* ističe elemente usmene književnosti. Takvi elementi uključeni su, uglavnom, u prvom dijelu, u kojem se prikazuje život u maloj sredini, koja se zasniva na vjerovanju u mitološka bića. Takva sredina živi na predajama i legendama.

„Kroz ovaj roman koji prikazuje život Imočana od najstarijih prosjaka pa sve do galantara i krijumčara, imotski puk može se okarakterizirati kao snalažljiv, spreman na sve da ostvari ono što je isplanirao, praznovjieran, uvjeren da je uvijek u pravu, ne bira način nego se vodi onom da cilj opravdava sredstvo, ali opet za sebe uvijek dobri, pravedni, pametni, sposobni, snalažljivi, druželjubivi i ranjivi.“ (Beževan, 2020: 37).

Uključujući likove kroz koje prikazuje magični svijet, likove vještica, vukodlaka i ostalih magijskih bića, Raos uključuje i žanrove usmene književnosti.

Između ostalog, valjalo bi napomenuti kako se u *Zborniku za narodni život i običaje* prikupljaju, ali i objavljuju etnološka i usmenoknjiževna građa. U radu *Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu* nudi se pregled stočarskog života, koji se danas može naći samo u tragovima. Također, u tom radu se prikazuju i geografski uvjeti, dnevni raspored rada, opis hrane, stambenih prostora i slično. Drugim riječima, ponuđen je detaljan pregled ondašnjih vremena. S druge, pak, strane, u radu *Postanak i razvoj hrvatskog tradicionalnog a osobito epskog pjesništva* otkrivamo narodne pjesme, njihovu tipologizaciju, ali i sistematizaciju. Također, zaključuje se kako sistematizacija u ovom djelu ne odgovara hrvatskoj tradicionalnoj pjesmi. Naspram ova dva navedena, javlja se još mnogo radova koji upotpunjuju ovaj Zbornik i njegov sastav. Također, „zbornik radova s XII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije sadrži ukupno 62 kongresna referata, koji su po svojoj tematici i metodi obrade materijala veoma raznoliki.“ (Rihtman, 1980.). Ova knjiga ujedno obuhvaća i razne etnološke radove, primjerice etnografske prikaze celjskog područja.

Nadalje, hrvatska tradicijska kultura svoj vrhunac postiže u vrijeme romantizma, te, u odnosu na pisanu književnost, dominira sve do Drugog svjetskog rata. U razdoblju romantizma, zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac svojom „Okružnicom“ potiče zapisivanje i skupljanje usmene književnosti i starih rukopisa. Desetci zapisa usmene epske književnosti možemo pronaći i u *Danici Ilirskoj*, 1836. godine. Nešto veća zanimacija za pisanjem epske poezije javlja se tokom 19. stoljeća. Ivan Kukuljević Sakcinski u svojoj zbirci *Pesme* zapisuje nekoliko epskih pjesama. Također, Ante Franjin Alačević i njegovi sinovi zapisuju primjere epskih pjesama na Makarskom području. Osim njih, i Stanko Vraz objavljuje usmene lirske pjesme, njih 19, i to u časopisu *Kolo*.

On ujedno upozorava i na potrebe zapisivanja usmene književnosti točno onako kako glase izvorno. Uz Vraza, i fra Ivan Franjo Jukić u *Kolu* objavljuje lirske i epske pjesme, ali i poslovice i zagonetke u. Nadalje, Luka Ilić Oriovčanin objavljuje *Slavonske varoške pjesme*, 1846. godine. U njoj nudi opis narodnih običaja i 137 usmenih lirskih pjesama. Uz njih, i Luka Marjanović i fra Grgo Martić, i fra Marijan Šunjić zapisuju i sabiru usmene pjesme.

U razdoblju predrealizma i realizma svojim zapisima ističu se August Šenoa, Vatroslav Jagić, fra Franjo Miličević, fra Petar Bakula, don Mihovil Pavlinović, Ksaver Šandor Gjalski, ali i mnogi drugi. Naime, „August Šenoa u svom paradigmatičkom članku *Naša književnost* (1865.) i u svojim književnim djelima ističe snagu i važnost narodnoga duha.“ (Dragić, 2007: 187). Vatroslav Jagić među prvima se detaljnije bavi interferencijama hrvatske usmene i pisane književnosti. Time se bavi u svom djelu *Historija naroda hrvatskoga i srpskoga*, 1867. godine. „Povjesničar, književnik, liječnik, arhitekt, profesor fra Petar Bakula na temelju predaja i legenda latinskim je jezikom napisao *Šematizam hercegovačke franjevačke provincije*.“ (Dragić, 2007: 187). Naime, Bakula se detaljno bavio predajama i legendama, te ih prevodi na latinski jezik. Nadalje, Don Mihovil Pavlinović zapisuje pjesme u razdoblju između 1860. do 1875. godine, te obuhvaćaju pjesme iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine, ali i drugih krajeva. U svom djelu *Puti* ističe etnološku predaju o kulturnom mjestu Petričevac. Ksaver Šandor Gjalski piše o dvoje siročadi koja su se smrznula pokraj jezera u kojem se potopio njihov otac. Tu pripovijest naziva *Legenda iz K. Br. 15*. Nadalje, u razdoblju moderne javljaju se autori poput Stjepana Srijemca, Antuna Radića, Josipa Pasarića, Ludvik Kuba, Stjepan Banović, Nikola Andrić, ali i mnogi drugi koji su se bavili zapisima usmene književnosti. Stjepan Srijemac piše o legendi o sv. Dujmi u Splitu, ali i o propasti Gavanovih dvora. Antun Radić je napisao *Osnovu za sabiranje građe o narodnom životu*. To djelo biva važno zbog očuvanja i promicanja same usmene hrvatske književnosti. „Svećenik Frano Ivanišević u Zagrebu je od 1903. do 1906. godine u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* objavljivao etnološko- filološko- teološke zapise „Poljica- narodni život i običaji.“ (Dragić, 2007: 190). Nadalje, Nikola Buconjić objavljuje djelo *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*. On piše uglavnom lirske svjetovne i molitvene pjesme. Ludvik Kuba zapisuje oko 1127 pjesma usmene lirike u Hrvata, Bošnjaka i Srba. On je navodio mjesta zapisivanja, ali ne i kazivače i vrijeme. Stjepan Banović zapisuje najdulju hrvatsku usmenu epsku pjesmu, koja nosi naziv *Kako je Ilija Primorac postrjeljao ženine proscje*. U međuratnoj književnosti javlja se nekolicina autora koji ostaju zapaženi svojim zapisima. Među njima se najviše ističe Milovan

Gavazzi, koji je objavio kultno djelo *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, te u njemu piše o hrvatskim narodnim obredima, vjerovanjima, kulturi i slično. Drugim riječima, zahvaljujući ovom djelu mogu se detaljizirati hrvatski narodni običaji. Uz suvremenu književnost vežemo imena poput Krešimira Mlača, koji objavljuje *Zlatnu knjigu hrvatske narodne lirike*. „Velik su prinos hrvatskoj usmenoj lirici knjige: *Ljubi dragi ne žali me mladu* (ljubavni običaji, pjesme i igre duvanjskoga kraja), 1989., Ljube Đikić, *Biserno uresje* (1990., 1994. i 1998.) Stipe Botice.“ (Dragić, 2007: 194). U drugoj polovici dvadesetog stoljeća velik doprinos daje Nikola Bonifačić, sa svojih dvadesetak studija i članaka. Njih objavljuje u *Narodnoj umjetnosti*, te knjigama *Narodne drame, poslovice i zagonetke* iz 1963., te *Gajuša* iz 1973.

Valja istaknuti i djelovanje Maje Bošković- Stulli koja se zauzela za etnologiju i folkloristiku, te koja je napisala *Usmena i pučka književnost* zajedno s Divnom Zečević. Također, Josip Kekez uvelike doprinosi proučavanju usmene književnosti u suvremeno doba. On se, uglavnom, bavio biblijskim razvojem hrvatske usmene književnosti, kao i usmenoknjiževnim oblicima, i usmenom lirikom. Antun Barac se na specifičan način bavio književnošću kad je preko zagonetki ulazio u književno-znanstvenu problematiku. (usp. Dragi, 2007: 198). Osim njih, postoji još mnogo imena koja su doprinosila usmenoj književnosti hrvatske i koja su uspješno djelovali na istu. I zahvaljujući upravo njima, danas imamo uvid u prijašnju, skoro kao i u današnju književnost Hrvata.

3. ZAKLJUČAK

Hrvatska usmena književnost javlja se od trenutka kada dotični pojedinac odluči prenijeti određeni sadržaj govorom, pjevanjem, plesanjem, ili zapisivanjem na papir. Odnos usmene i pisane književnosti ima veliki broj spojnica, ali i okosnica jedne na drugu. Usmena književnost održava svoj kontinuitet sve dok prenosi pjesme na sljedeće generacije. U trenutku prekida prenošenja, pjesme se zaboravljaju i teško ostavljaju svoj trag, koji se s vremenom u potpunosti gubi. S druge strane, pisanoj književnosti je ponešto lakše, iz razloga što se u tom slučaju nekakav sadržaj zapisuje, odnosno ostavlja svoj trag. Pisanoj književnosti ne prijete gubitak prestankom pripovijedanja, ali prestankom pisanja može doći do prorjeđivanja književnosti. Iako usmena književnost ima svoje specifičnosti, sa pisanom književnosti je u velikoj poveznici, i zajednička im je osnovna književna funkcija. Kao razliku između pisane i usmene književnosti, može se navesti činjenicu da je pisano djelo objektivizirano i da se čuva u netaknutom izdanju, a usmeno djelo se realizira i prenosi jedino na način da ga kazivač sam prenosi dalje slušateljima. Prenoseći tako usmeno, svaki novi kazivač stvara vlastitu interpretaciju prenošenoga. Interes oko proučavanja književnosti hrvatske baštine, javlja se od davnina, ali sa velikim intenzitetom, proučavanje se odvija od druge polovice 19. stoljeća sve do danas. Najstariji zapisi ponekad su nastajali samo usputno, često uklopljeni uz neke usputne spise. Naime, u hrvatskoj srednjovjekovnoj pisanoj, kao i usmenoj književnosti su postojali raznoliki fiksijski žanrovi. Drugim riječima, to su bile priče sa legendarnim, pustolovnim, etiološkim, i drugim elementima, koji govore o čudesima. Često se govorilo i pisalo o stvaranju životinja na način da su ih tvorili i vrag i bog. Primjerice, govorilo se kako je vrag stvorio vuka, a bog ga oživio. Sve do 18. stoljeća zapisuju se, ali u malim količinama, epske pjesme. Za hrvatsku se usmenu književnost, općenito, može reći kako se podjednako ostvaruje u svim vrstama i u svim sredinama hrvatskog kraja. 18. stoljeće često se zove i „zlatno doba hrvatske usmene književnosti“ upravo zbog izuzetno velike količine prikupljenog usmenoknjiževnog materijala. Za književnost devetnaestog stoljeća poznato je kako djeluje u svom prirodnom ambijentu i kako zadovoljava potrebe svojih korisnika. Početkom dvadesetog stoljeća, uglavnom, se ne mijenja ništa na području usmene književnosti. Ona je i dalje postojala, stvarala se i nadopunjavala. Može se zaključiti kako usmena književnost traje i danas, iako vrlo izmijenjena. Ali, kao književni fenomen ostaje nepromijenjena, odnosno nimalo se ne troši. Točnije, zanimanje za samu usmenu književnost još je i pojačano. Također,

zaključno je kako se usmena književnost uspješno razlila po svim vrstama i razdobljima hrvatske književnosti. Sigurna je i činjenica kako je usmena književnost svima već poznata kao jedna od korijena iz kojeg se rađa i pisana književnost. Kroz povijest, odnos im se mijenjao, ali se književnosti nikada nisu razdvajale. Postoji nekoliko skupina pisanja o narodnoj književnosti, iz razloga što svi autori nisu podjednako posvećivali pažnju istoj. Dok su se neki u potpunosti posvetili proučavanju narodnoj književnosti, neki su se osvrnuli na nju u kratkim crtama. Također, Hrvatska usmena književnost nije zaobišla ni staze suvremene hrvatske književnosti. Razlog tomu je činjenica da suvremeni autori često posežu za usmenoknjiževnim elementima, želeći time dodatno obogatiti svoje stvaralaštvo. Zahvaljujući tome, i u današnjim djelima može se naići na poneke fragmente usmene književnosti i njenog utjecaja na iste. Naime, autori povijesti književnosti na različite načine pristupaju književnosti usmene predaje. Povjesničari književnosti, kao što su Mihovil Kumbol, Slobodan Prosperov Novak, Branko Vodnik i drugi, bave se opisivanjem usmene i pisane književnosti kroz samu povijest. Drugim riječima, oni su se usmene književnosti dotaknuli samo u kontekstu njene poveznice sa pisanom književnošću. Povijesni dokumenti mnogih naroda, pa tako i hrvatski, donose informacije i kronike koje u sebi nose oblike usmene predaje koje se često tvore u obliku priča. U njima je, gotovo nemoguće, razlučiti što pripada nekadašnjim zbivanjima, primjerice, što pripada literarnoj, a što usmenoj tradiciji. Hrvati, dolaskom u svoju današnju domovinu, donose dio svojih običaja, ali i prihvaćaju i one ustaljene na ovom području. Iako nema točnog popisa stečevine iz pradomovine, to se djelomično može naći u svim tekstovima koji obrađuju taj dio kulturnih dobara. Na te sitne i nepovezane pradomovinske elemente upućuju i razne navike i običaji, zabilježeni u ranoj starohrvatskoj povijesti. Zapisom koje donosi benediktinac Gottschalk potvrđuje se pretpostavka da su Hrvati iz pradomovine, prilikom doseljenja sa sobom donijeli vjerovanja koja su se afirmirala u novoj domovini. Kao jedan od najstarijih spomenika hrvatske pismenosti ističe se *Bašćanska ploča*. Glagoljicom i na hrvatskom jeziku ispisana kamena ploča je protkana elementima narodnih iskaza, njihovih prava i života uopće. Juraj Šižgorić je 1487. godine napisao *De situ Illyriae et civitate Sibenici*, što u prijevodu znači *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. U ovom djelu Šižgorić piše o običajima i usmenoj poeziji Šibenčana. Prvi je hrvatski pisac koji nudi informacije o izvođenju usmene književnosti, kao i informacije o glazbalima uz koje se pjevaju usmene lirske i epske pjesme. Nadalje, o usmenoj lirici u doba renesanse, nešto više govori djelo *Planine* autora Petra Zoranića iz 1569. godine, u kojem pastiri svoju pjesmu započinju napjevom *A ti divojko šegljiva*.

Sama pjesma naslova *A ti divojko šegljiva* pripada skupini najostvarenijih lirskih djela renesanse. Menčetićevi i Držićevi tekstovi govore o poslovicama, poredbama, metaforama, prikazuju žensku ljepotu i slično. Pjesme spjevane na narodnom jeziku javljaju se i u *Zborniku Nikše Ranjine*. Vatroslav Jagić prosljeđuje i dalje objavljuje pjesme iz *Ranjinina kanconijera*, kojima dodaje pjesme iz dubrovačkih rukopisa, pisanih u 18. stoljeću. Hektorovićevom *Ribanju* svjedoče pjesmama o Kraljeviću Marku i drugim epskim junacima, o kojima se pisalo kroz 16. stoljeće. Hektorovićevi stihovi danas se doživljavaju kao poetski nenadmašni iskazi. Pojavnost usmenoknjiževne tradicije kroz 18. stoljeće još uvijek se smatra nedovoljno istraženom i nepoznatom za današnjicu. Sigurnim se vodi jedino podatak o velikom i učestalom korištenju usmene književnosti u cijeloj Hrvatskoj kroz to razdoblje, posebice u obliku epskih junačkih i povijesnih pjesama. Kod raznih književnika, kao što su primjerice Pavao Ritter Vitezović i Kazimir Bedeković, Andrija Kačić i Matija Antun Reljković, zatim Alberto Fortis i Ivan Lovrić, Zoran Ferić i mnogi drugi, možemo naići na mnoge podatke o književnosti tog razdoblja. Uoči samog ilirskog pokreta, hrvatska usmena književnost dostiže svoj vrhunac stvaralaštva. U tom razdoblju posebno mjesto osigurava si Maksimilijan Vrhovac. On se ističe na kulturnom području, jednako kao i na vjerskom. On među prvima potiče opsežno sakupljanje usmenoknjiževnog blaga. S druge strane Vuk Stefanović Karadžić, također objavljuje veliki broj narodnih hrvatskih pjesama ali pod srpskim nacionalnim predznakom stvarajući tako konfuziju i lažnu usmenoknjiževnu sliku. Zaključno, hrvatskom usmenom književnošću bavili su se razni autori iz različitih razdoblja i različitih godina. Usmena je književnost pažnju zadržava jako veliki broj godina, te je još uvijek interesantna u istraživanju. Drugim riječima, kao književni fenomen ostaje nepromijenjena, odnosno nimalo se ne troši, uspješno se uključuje u sva književna razdoblja i vrste i nudi pregršt stvari za istraživanje i proučavanje.

4. LITERATURA

1. Barac, Antun. 1964. *Hrvatska književnost*. Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb.
2. Botica, Stipe. 1995. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Školska knjiga. Zagreb.
3. Botica, Stipe. 1998. *Lijepa naša baština*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
4. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
5. Bošković- Stulli, Maja. 1971. *Povijest hrvatske književnosti*. Liber- Mladost. Zagreb.
6. Bošković-Stulli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta. Beograd.
7. Franičević, Marin. 1986. *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
8. Fortis, Alberto. 1984. *Put po Dalmaciji*. Globus. Zagreb.
9. Hektorović, Petar. 1568. *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. E-Lektire.skole.hr. Zagreb.
10. Jagić, Vatroslav. 1867. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga: Staro doba*. Zagreb.
11. Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
12. Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
13. Kekez, Josip. 1989. *Bugaršćice : starinske hrvatske narodne pjesme* / [priredio i popratni tekst napisao] Josip Kekez, Književni krug, Split.
14. Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Matica Hrvatska. Zagreb.
15. Mažuranić, Ivana Brlić. 1913. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. E-Lektire.skole.hr. Zagreb.
16. Mažuranić, Ivana Brlić. 1916. *Priče iz davnine*. Matica Hrvatska. Zagreb.
17. Medini, Milorad. 1902. *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*. Matica Hrvatska.
18. Miošić, Andrija Kačić. 2006. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Školska knjiga. Zagreb.
19. Nazor, Vladimir. 1933. *Slavenske legende*.

20. Novak, Slobodan Prosperov. 1996. *Povijest hrvatske književnosti*. Biblioteka Historia. Zagreb.
21. Radić, Antun. 1997. *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu. Pretisak, Dom i svijet*. Zagreb.
22. Raos, Ivan. 1971. *Prosjaci i sinovi*. Tisak grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
23. Relković, Matija Antun. 1998. *Satir iliti divji čovik*. Zagrebačka naklada. Zagreb
24. Vodnik, Branko. 1913. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb.
25. Šenoa, August. 1864. *Naša književnost*. https://ag2019-2020.e-ucenje.unipu.hr/pluginfile.php/112188/mod_resource/content/1/_senoa-nasa-književnost.pdf (Zadnji pristup: 19.4.2023.)
26. Šicel, Miroslav. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Naklada Ljevak. Zagreb.
27. Šimunović, Dinko. *Duga*. 1907. E-Lektire.skole.hr. Zagreb.
28. Šižgorić, Juraj. 1981.. *De situ Illyriae et civitate Sibenici*. Muzej grada Šibenika. Šibenik
29. Zoranić, Petar. 1988. *Planine*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb

Internetski izvori:

1. Beževan, Marijana. *Elementi usmene književnosti u prosjacima i sinovima Ivana Raosa*. Sveučilište u Zagrebu.
<https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A2307/datastream/PDF/view> (Zadnji pristup: 19.4.2023.)
2. Dragić, Marko. 2007. *Hrvatska tradicijska kultura i književnost u periodici monografijama od romantizma do naših dana*. Filozofski fakultet u Splitu. <https://hrcak.srce.hr/file/334825> (Zadnji pristup: 18.4.2023.)
3. Dulčić, Nikolina. 2019. *Osmišljavanje kulturne rute kao turističkog proizvoda- tragom dalmatinskog putovanja Alberta Fortisa*. Pula.
<https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A3136/datastream/PDF/view> (Zadnji pristup: 10.4.2023.)

4. Gavazzi, Milovan. 1989. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/136078> (Zadnji pristup: 19.4.2023.)
5. Kekez, Josip. 1977. *Međuprožimanje usmene i pisane srednjovjekovne hrvatske književnosti*. Izvorni znanstveni članak. <https://hrcak.srce.hr/211726> (Zadnji pristup: 5.3.2023.)
6. Kežman, Petra.2019. *Utjecaj usmene književnosti na suvremenu hrvatsku dječju prozu*. Sveučilište u Zagrebu. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ufzg%3A1186> (Zadnji pristup 14. 3. 2023.)
7. Livajić, Ante. 2021. *Morlački svijet u djelu Ivana Lovrića*. Sveučilište u Zagrebu. <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A4652/datastream/PDF/view> (Zadnji pristup: 16.3.2023.)
8. Mijić, Toni. 2015. *Starija i novija čitanja Zoranićevih Planina*. Sveučilište u Zadru. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unizd%3A26/datastream/PDF/view> (Zadnji pristup: 4.4.2023.)
9. Nosić, Ines. 2016 *Tradicijska kultura u suvremenoj etnografiji*.Diplomski rad. Sveučilište u Splitu.<https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffst:678> (Zadnji pristup 9. 3. 2023.)
10. Paščenko, Jevgenij. 2011. *Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu*. Filozofski fakultet u Zagrebu. <https://hrcak.srce.hr/file/128560> (Zadnji pristup: 17.4.2023.)
11. Rihtman, Dunja. 1980. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/39886> (Zadnji pristup 10. 3. 2023.)
12. Rudan, Evelina. 2005. *O predaji u „Dugi“ i kazivačkoj situaciji u „Mladosti“*. <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1907&naslov=o-predaji-u-dugi-i-kazivackoj-situaciji-u-mladosti> (Zadnji pristup 12. 3. 2023.)
13. Sunara, Nikola. 2021. *Usmena književnost u povijesti hrvatske književnosti*. Sveučilište u Splitu. https://stilistika.org/images/pdf/26_Periferno_Sunara.pdf (Zadnji pristup 16. 3. 2023.)
14. *Alberto Fortis i njegov Put po Dalmaciji*. 2011. (Zadnji pristup: 3.4.2023. <https://grad-knin.net/blog/alberto-fortis-i-njegov-put-po-dalmaciji-djelo>)